

UNDERVISNING I FÖRSKOLAN

Att ha flera strängar på sin lyra

2019:1 – Slutrapport från FoU-programmet
Undervisning i förskolan

ifous

Ifous rapportserie 2019:1

Stockholm, april 2019

ISBN: 978-91-982841-9-5

Redaktör: Henrik Hamilton & Karin Hermansson

Grafisk form & produktion: Per Isaksson

Ansvarig utgivare: Ifous

Fri kopieringsrätt i ickekommersiellt syfte för kompetensutveckling eller undervisning i skolan och förskolan under förutsättning att källa och författares namn anges.

I övrigt gäller copyright för författarna och Ifous AB gemensamt. För att citera eller hänvisa till denna rapport, använd rapportnummer och titel: *Ifous rapportserie 2019:1 – Att ha flera strängar på sin lyra.*

INNEHÅLL

Förord	4
1. Sammanfattning	5
Utvecklad självbild och professionellt språk	5
Ökade kunskaper och kollegialt samarbete	5
Flerstämmig undervisning.....	6
Verksamhet i ständig utveckling	6
2. Detta är FoU-programmet Undervisning i förskolan	7
Hela styrkedjan involveras	7
Samverkan mellan praktik och forskning.....	8
En slutrapport är inte slutet.....	8
3. Varifrån och varthän?	9
Vilka insikter utgick vi ifrån när vi skrev målen?.....	9
Erövrade insikter och konsekvenser	10
Vilket resultat förväntas i framtiden	11
4. Det här har vi åstadkommit – kommunernas berättelser	13
5. Att syna den egna praktiken	43
6. Utvärderarnas slutsatser	45
7. Appendix	47
Bilaga 1: Lista över vetenskapliga publikationer	47
Bilaga 2: Lista över artiklar som förskollärare och -chefer skrivit inom FoU-programmet	47

FÖRORD

Förskolan är en av vårt samhälles viktigaste institutioner med ett uppdrag av betydelse för många. Detta samhällsuppdrag har genomgått en rad förändringar. 1998 fick förskolan en egen läroplan och i samband med revideringen av skollagen 2010 blev förskolan en egen skolform, jämställd med grund- och gymnasieskola och vuxenutbildning. Från att ha varit en omsorgsverksamhet och ett instrument för att förverkliga efterkrigstidens arbetsmarknadspolitik som syftade till att göra det möjligt för båda föräldrarna att arbeta, blev nu förskolan en del av utbildningspolitiken. I de reviderade läroplanerna som har kommit efter 1998 och senast i Lpfö 18, har förskolans pedagogiska uppdrag förstärkts ytterligare och förskolläraernas roll som ansvariga för undervisning har ännu mer betonats.

Förändringarna har inte varit enkla att realisera. Skolinspektionen pekar på stora variationer när det gäller hur förskolor tar sig an det pedagogiska uppdraget¹. Det finns också en stor osäkerhet kring vad undervisningsbegreppet betyder i en förskolekontext. Till detta kommer att förskolan, precis som all annan utbildning, ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Sammantaget innebär det stora utmaningar för de verksamma i förskolan.

Det är mot denna bakgrund som Ifous FoU-program *Undervisning i förskolan* startade 2016 i syfte att genom samverkan utveckla den forskningsbaserade kunskapen om och den beprövade erfarenheten kring förskolans pedagogiska uppdrag. Under tre år har cirka 250 förskollärare och förskolechefer i drygt 80 förskolor i tio kommuner arbetat tillsammans med forskare från Malmö universitet för att utveckla undervisningen i sina förskolor.

FoU-programmet har finansierats gemensamt av alla medverkande skolhuvudmän och av Malmö universitet. Programmet har letts av *Henrik Hamilton* som är projekt- och processledare hos Ifous, och kvalitetsgranskats av *Karin Hermansson*, FoU-ansvarig på Ifous.

I denna rapport presenteras resultaten från FoU-programmets forskningsbaserade utvecklingsarbete. Forskningsresultaten publiceras i sin helhet på Malmö universitets hemsida². Rapporten innehåller även en sammanfattning av resultaten från den externa utvärdering som genomförts av Emerga Institute.

Det är vår förhoppning att denna skrift ska ge såväl inspiration som insikter och dessutom bidra till en ökad dialog om hur forskare och praktiker tillsammans kan utveckla skolan för att ge bästa möjliga förutsättningar för lärande för barn och unga.

Rapporten får gärna citeras med angivande av källa.

Stockholm i april 2019

Marie-Hélène Ahnborg
VD Ifous

¹ *Förskolans kvalitet och måluppfyllelse – ett treårigt regeringsuppdrag att granska förskolan*, Skolinspektionen 2018.

² Forskargruppens slutrapport kan laddas ned här: <http://muep.mau.se/handle/2043/28448>

Alla rapporter och publikationer finns också på programmets sida på Ifous webb: <http://www.ifous.se/undervisning-i-forskolan/>

1. SAMMANFATTNING

De allra flesta barn i Sverige börjar sin väg i utbildningssystemet med att gå i förskola. År 2017 var 84 procent av alla barn mellan ett och fem år, och 95 procent av fyra- och femåringarna, inskrivna i förskola³. Hur förskolan utformas kommer alltså att påverka nästan alla barns start i grundskolan.

Förskolan fick sin första läroplan 1998. Tolv år senare, 2010, infördes den som en egen skolform i skollagen, vilket innebar att förskolan än tydligare blev en del av utbildningen. I förskolans läroplan kom dock ordet undervisning inte in förrän i 2018 års revidering. Undervisningsbegreppet och förskolans uppdrag har varit föremål för het debatt såväl politiskt som i forskarsamhället. För de praktiskt verksamma i landets förskolor har det inte funnits en vetenskaplig grund, utan snarare ett dike mellan två läger.

De utmaningar som förskollärare och förskolechefer således har ställts inför med de successivt skärpta kraven på att utveckla barnens kunnande, dvs. undervisa, var utgångspunkten för det forsknings- och utvecklingsprogram som vid starten 2016 kom att få rubriken *Undervisning i förskolan*.

Cirka 250 förskollärare och chefer i tio kommuner har tillsammans med forskare vid Malmö universitet under tre år utforskat och bearbetat begreppet undervisning. Vad är det att vara undervisande lärare i förskola? Hur kan undervisning te sig i en grupp med treåringar? Vilka vetenskapliga grunder finns för undervisning? Hur kan vi tillsammans bidra till att utveckla en beprövad erfarenhet inom detta område? Det var frågor som styrgruppen för programmet enades om att samarbeta kring. I slutrapporten beskrivs de resultat som framkommit och vilka erfarenheter som gjorts.

UTVECKLAD SJÄLVBILD OCH PROFESSIONELLT SPRÅK

En av FoU-programmets målsättningar var att förskollärarna, i enlighet med läroplanens skrivningar, skulle se sig själva som lärare i förskolan med ett undervisningsuppdrag vars innebörd är tydlig.

Forskargruppen gjorde i inledningen av programmet ett frågeformulär med öppna frågor för att undersöka synen på begreppen undervisning och bedömning. Den sista terminen upprepades den för att se om och i så fall hur deltagarna förändrat sitt synsätt. Resultaten visar att det under programmets gång har skett en förändring hos förskollärarna. Från att ha varit osäkra inför och i vissa fall motståndare till undervisningsbegreppet har de blivit mer benägna att ta det till sig och se sin roll som lärare på ett annat sätt än i starten.

Även kommunernas egna reflektioner och den externa utvärderingen visar att det skett en förändring, att man fått ett gemensamt professionellt språk, en större samsyn och en ökad begreppsförståelse. I slutet av programmet ser förskollärarna i hög grad sig själva just som lärare i förskola.

ÖKADE KUNSKAPER OCH KOLLEGIALT SAMARBETE

De medverkande i programmet upplever att de har ökat sin kunskap om olika teoretiska synsätt på undervisning. De menar också att de stärkt sin analysförmåga, att de i högre grad analyserar sin undervisning och bättre kan se vilka effekter den har på barnens kunnande.

De arbetsformer som introducerats och använts i programmet har genomsyrats av samarbete – från samplanering via samhandling till samvärdering. Noggranna förberedelser och tydlig struktur som upprepats med olika ansatser och innehåll har utvecklat det kollegiala samarbetet parallellt med utvecklingen av undervisningen.

En utmaning för skolhuvudmännen är att sprida den kunskap och de erfarenheter som deltagarna i programmet erövrar till övriga förskolor. Det ligger i sakens natur att de som deltar i olika former av utvecklingssatsningar springer före. På kort sikt kan därför olikvärdigheten mellan förskolor öka. För att utjämna det behöver skolhuvudmän systematiskt arbeta vidare med det kollegiala samarbetet både inom och mellan sina förskolor.

3 <https://skl.se/skolakulturfritid/forskolagrundochgymnasieskola/forskolafridshem/forskola/faktaforskola.3292.html>

FLERSTÄMMIG UNDERVISNING

Undervisning är inte entonig. Den ser inte ut på samma sätt oavsett sammanhang, miljö, ämnesinnehåll eller åldersgrupp. Förskolläraren kan och bör välja utgångspunkt och angreppssätt utifrån exempelvis barnens erfarenheter, det innehåll som ska behandlas och i vilken omgivning eller sammanhang gruppen befinner sig. I forskningsresultaten syns denna flerstämmighet i undervisningen tydligt. Den sker på olika platser, under olika tider, med olika samverkande aktörer och med olika sätt att leda handlingar och samtal framåt.

Forskningsresultaten visar en förändring av förskolläraernas syn på och förhållningssätt till begreppen undervisning och bedömning. De visar också en förflyttning av synen på den egna rollen som professionell lärare i förskolan – med flera strängar på sin lyra och många modeller i sin repertoar. Ibland kan stämmorna bli dissonanta och gå i otakt. Det kan i sig stimulera fortsatt utveckling som också underlättas av att förskollärarna fått ett professionellt, gemensamt språk och redskap att analysera och bearbeta det som sker.

VERKSAMHET I STÄNDIG UTVECKLING

När kunskap och medvetenhet ökar och förhållningsätt förändras kan så småningom också handlandet, den verksamhet som bedrivs, ändras. I programmet har de medverkande använt sin ökade kunskap om vetenskapliga grunder för undervisning och lärande för att planera och genomföra undervisning med olika ämnesinnehåll och i olika sammanhang.

Utöver att undervisningen har utvecklats har metoder implementerats för att följa upp och analysera undervisningen på ett mer systematiskt sätt än tidigare. Det ger förutsättningar att höja verksamhetens kvalitet och därmed möjligheterna för barnen att lära. Förskollärare beskriver i så kallade utvecklingsartiklar som publicerats inom programmet bland annat hur *lesson study*⁴ använts för att undersöka och utveckla kvaliteten i boksamtal och hur pedagogerna på ett medvetet sätt kan stödja barnens lek så att den främjar lärandet.

En utmaning som framkommer bland annat i utvärderingen är att kunna lägga tid på det kollegiala samarbetet. Flera av de medverkande huvudmännen beskriver att de har förändrat sin organisation som en effekt av arbetet i FoU-programmet. Programets styrgrupp identifierar också fortsatta behov av utveckling av förskolans styrning och ledning, och efterlyser en tydligare nationell samling kring tolkning av styrdokument och dess avsikter.

**”Didaktisk samvirvel”
som illustrerar flerstäm-
mighet i olika dimensio-
ner. Läs mer om denna
och om forskargruppens
resultat i rapporten
*Flerstämmig didaktisk
modellering i förskolan*
([http://muep.mau.se/
handle/2043/28448](http://muep.mau.se/handle/2043/28448)).**

4 Lesson study är en modell för att systematiskt studera undervisning som ett sätt för lärare att utveckla den egna praktiken.

2. DETTA ÄR FOU-PROGRAMMET UNDERVISNING I FÖRSKOLAN

FoU-programmet *Undervisning i förskolan* inleddes vårterminen 2016 som en samverkan mellan tio kommuner, Malmö universitet och Ifous. Utgångspunkten var de krav på förskolans verksamhet som tydliggörs i läroplan och skollag. Undervisningen i förskolan ska enligt förskolans läroplan utgöras av målstyrda processer som leder till utveckling och lärande hos varje enskilt barn. Barnen ska inte bara stimuleras, utan också utmanas. Dessutom ska all utbildning enligt Skollagen vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.

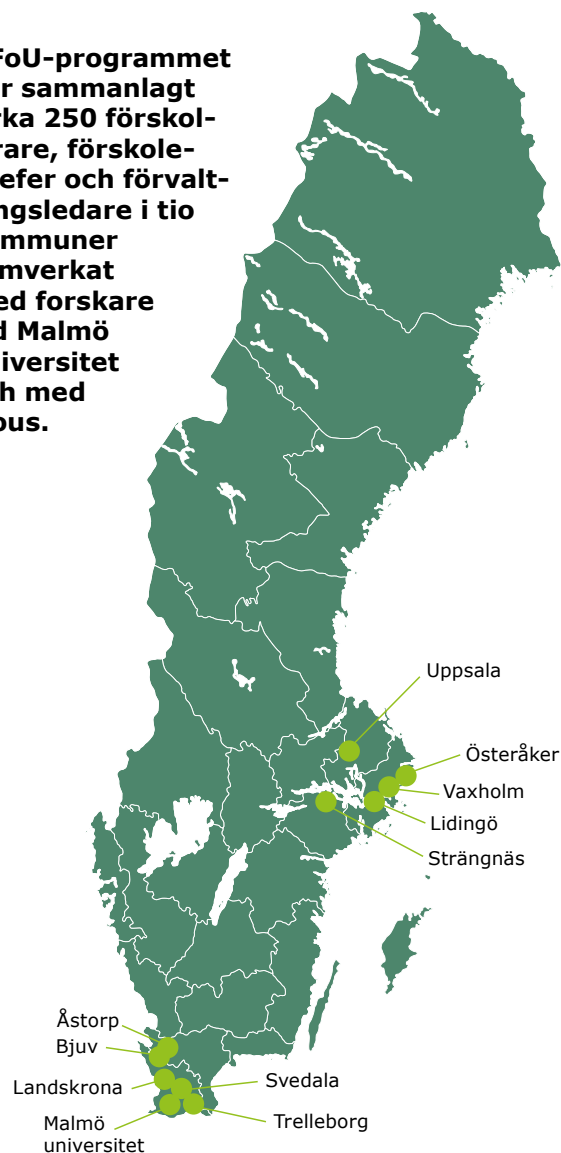
Det övergripande syftet med det samverkansprogram som parterna arbetade fram var att utveckla såväl kunskap och förhållningssätt som arbetsmetoder inom undervisning i förskolan. Genom samarbete mellan praktik och forskning samt genom utbyte av erfarenheter var avsikten att höja medvetenheten hos förskollärare, förskolechefer och förvaltningsledare om undervisningens innehåll och former.

HELA STYRKEDJAN INVOLVERAS

I FoU-programmet har tio kommuner medverkat: Bjuv, Landskrona, Lidingö, Strängnäs, Svedala, Trelleborg, Uppsala, Vaxholm, Åstorp och Österåker. Antalet förskollärare, chefer och enheter som deltog varierade mellan kommunerna, men totalt sett har 250 personer och drygt 80 förskoleenheter deltagit. En viktig förutsättning för att medverka i Ifous FoU-program är att huvudmannen involverar hela den så kallade styrkedjan i arbetet, då vi vet från tidigare forskning och erfarenheter att en viktig faktor för ett lyckat förändringsarbete är att hela organisationen engageras. Konkret innebär det att chef på förvaltningsnivån med ansvar för förskola, förskolechef och förskollärare alla deltar aktivt i FoU-programmet – såväl under gemensamma seminarier som mellan dessa tillfällen.

Varje huvudman har också utsett en lokal processledare som har lett utvecklingsarbetet i den egna verksamheten. De lokala processledarna har tillsammans utgjort en processledargrupp. Denna grupp har varit central i arbete med att leda och följa alla de processer som pågått under de tre år som programmet pågått. I denna grupp har de uppdrag som förskollärare och -chefer fått att genomföra på

I FoU-programmet har sammanlagt cirka 250 förskollärare, förskolechefer och förvaltningsledare i tio kommuner samverkat med forskare vid Malmö universitet och med Ifous.

sina enheter förberetts, diskuterats och återkopplats. Problem och utmaningar har fångats upp och kunnat hanteras gemensamt, och erfarenheter har delats mellan processledarna.

Programmet finansieras gemensamt av de medverkande skolhuvudmännen och Malmö universitet och har letts av en styrgrupp bestående av en representant för varje skolhuvudman, forskningsledaren från Malmö universitet och Ifous som övergripande projekt- och processledare.

FOU-PROGRAMMETS MÅL

Förskollärare ...

- ... identifierar sig som lärare i förskolan och vidareutvecklar sin undervisning för att öka lärandet hos barnen,
- ... har ökat sin kunskap om och tillämpning av didaktiska arbetsätt i undervisningen.

Verksamheten (förskola & huvudman) ...

- ... stödjer förskollärarna i deras uppdrag,
- ... har utvecklat hållbara kollegiala samarbetsformer och ett vetenskapligt förhållningssätt i hela organisationen,
- ... har ökat kunskaperna om hur undervisning i förskolan bidrar till verksamhetens kvalitet och gynnar varje enskilt barn.

Medverkande forskare ...

- ... har ökat den forskningsbaserade kunskapen om undervisning i förskolan.

SAMVERKAN MELLAN PRAKTIK OCH FORSKNING

FoU-programmet har lagts upp som en interaktiv forskningsprocess där de medverkande förskollärarna och cheferna har introducerats i olika teoretiska grunder och ramverk som utgångspunkt för planering och genomförande av undervisning. Introduktionen har dels gjorts i processledargruppen, dels vid de gemensamma seminarierna.

På respektive enhet har undervisningstillfällena i form av exempelvis musikstunder, utomhusaktiviteter, boksamtal och måltider planerats, genomförts och reflekterats kring. Dokumentation av de olika stegen har tillhandahållits för forskargruppen för analys. Därefter har alla samlats till seminarium där analyser redovisats och diskuterats i grupperingar tvärs över enhets- och kommungränser.

Totalt sett har sex utvecklingsseminarier med alla medverkande och fem seminarier för ledare (förskolechefer samt chefer och ledare på förvaltningsnivå) genomförts under programtiden. Fyra teoretiska utgångspunkter har presenterats och bearbetats: didaktik, variationsteori, poststrukturell ingång och pragmatiskt perspektiv. I en femte omgång fick alla medverkande kommuner själva välja en teoretisk ansats att jobba med – en av de fyra tidigare eller någon annan – innan programmet avslutades. Ett

öppet slutseminarium där resultat presenterades och diskuterades genomfördes i april 2019.

Forskargruppen har med denna samverkansmodell samlat in en stor mängd data, som har analyserats i relation till de didaktiska frågorna vad, hur, vem, var, när och varför. I inledningen och avslutningen av programmet genomfördes också ett frågeformulär med öppna frågor om undervisning och bedömning, i syfte att belysa tecken på förändringar i deltagarnas syn på och förhållningssätt till begreppen.

Som ett led i att stimulera till reflektion kring den egna praktiken och stödja de medverkande i att dokumentera sitt utvecklingsarbete erbjöds alla förskollärare och chefer möjlighet att med handledning i webinarieform skriva artiklar som publiceras och sprids via Skolportens artikelserier *Leda & Lära* eller *Utveckla skolan*⁵. 15 deltagare producerade under programmets tredje år nio artiklar som publiceras under vårterminen 2019.

FoU-programmet har utvärderats av en extern processutvärderare, *Emerga Institute*⁶, som genomfört enkäter med alla deltagare vid tre tillfällen, två fokusgruppintervjuer med styrgruppen och en med processledargruppen. Resultaten har kontinuerligt återkopplats till Ifous och styrgruppen.

EN SLUTRAPPORT ÄR INTE SLUTET

Detta är FoU-programmets slutrapport, och den inleds med de medverkande kommunernas perspektiv på utvecklingsarbetet. I kapitel 3 beskriver de var de stod vid programmets start, vilka insikter de erövat under programtiden och vilka slutsatser de drar inför framtiden. I kapitel 4 beskriver sedan var och en av de tio kommunerna sina processer och vilka resultat och effekter de kan se i sina verksamheter.

De utvecklingsartiklar som publicerats i artikelserien *Leda & Lära* sammanfattas i kapitel 5. Artiklarna finns tillgängliga i sin helhet på Ifous webbsida.

I kapitel 6 sammanfattas slutligen den externa utvärderingen av FoU-programmet.

Forskargruppens resultat och slutsatser publiceras på Malmö universitets hemsida och publikationsdatabas, samt finns tillgängliga via Ifous hemsida.⁷

Denna slutrapport markerar slutet på den första fasen i en forsknings- och utvecklingsprocess, men verkligen inte slutet på den. Vi som på olika sätt bidragit till rapporten hoppas att du som läsare ska finna den intressant, och att du – liksom vi – blir nyfiken på att lära mer om vad undervisning i förskola kan vara.

5 Skolportens webbaserade artikelserier *Leda & Lära* och *Utveckla skolan* finns båda här: <https://www.skolporten.se/forskning/skolutveckling/>

6 <http://www.emerga.se/>

7 <http://www.ifous.se/undervisning-i-forskolan/>

<http://muep.mau.se/handle/2043/28448>

3. VARIFRÅN OCH VARTHÄN?

Styrgruppens perspektiv

VILKA INSIKTER UTGICK VI IFRÅN NÄR VI SKREV MÅLEN?

Via förskolans styrdokument, skollag, läroplan och allmänna råd, blir den nationella styrningen av förskola relativt tydlig. Avsikterna är att förskolan ska utgöra den första utbildningsinstans som barn och vårdnadshavare möter, och att tre uppdrag ska kombineras; utbildning, en institution som bedriver barnomsorg för arbetande/studerande vårdnadshavare samt en institution vars uppdrag är att komplettera/kompensera barnets hem.

De två senare uppdragen har verkställts sedan 70-talet, emedan uppdraget att utbilda och undervisa är ett senare formulerat uppdrag. I förväntningarna på förskolan inryms ännu inte uppdraget att utbilda och undervisa, trots införandet av lärarlegitimation för förskollärare. I huvudmännens uppföljningar av resultat i förskolan, redovisas ibland antal barn per grupp, barn per årsarbetare, andelen högskoleutbildade anställda, prognoser på barn i kö, nöjdhetsindex hos vårdnadshavare, öppettider osv. Mer sällan redovisas enskilda barns förändrade kunnande i förhållande till läroplansmålen, eller antalet undervisningstimmar per barn och vecka. Inte heller Skolverk eller Skolinspektion efterfrågar de två sistnämnda.

Ansaret för att undervisa, med allt vad det innebär, är direkt adresserat förskolläraren, som i ovan beskrivna sammanhang egentligen inte kan förväntas få tillräckligt strukturellt stöd för undervisningsansvaret.

De mål som styrgruppen initialt satte för sitt arbete i FoU-programmet formulerades för att kunna ge hållbara förutsättningar för alla aktörer inom förskolan, att motsvara styrdokumentens krav på utbildning, undervisning, vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.

Mål på huvudmannanivå i FoU-programmet

- Att ge stöd för vetenskapligt grundade undervisningsmetoder
- Att ge stöd för en kultur som stöder förskollärarnas professionsutveckling
- Att skapa en struktur för uppföljning som möjliggör fortsatt utveckling av förskolans undervisningsmetoder i förhållande till uppnådda resultat

- Att via kommunens kvalitetssystem kunna analysera resultatet av undervisningen på flera nivåer samt analysera förskolornas likvärdighet
- Att öka förståelse på politisk nivå för på vilket sätt medveten undervisning i förskolan kan bidra till verksamhetens kvalitet och gynnar varje enskilt barn

Samtliga mål kan sägas ha uppnåtts, men i varierande grad. Programmet har gett förskollärarna en bred vetenskaplig grund med olika teoretiska utgångspunkter som de kan använda som grund för medvetna didaktiska val i undervisningen. Ytterligare spridning av vetenskapligt grundade undervisningsmetoder behövs så att hela förskolan omfattas av arbetssättet.

Under programmets gång har professionsutveckling varit väl synlig. Ett professionsspråk har utvecklats och de teoriinformerade undervisningsuppläggen och tillhörande begrepp används i pedagogiska planeringar, i olika dokumentationsformer och i samtal mellan pedagoger och med vårdnadshavare. Undervisningsbegreppet används nu som en naturlig del i förskolans utbildning och förskollärarna identifierar sig som undervisande förskollärare. Utbildningen och undervisningen genomsyras idag av målstyrda processer. Förskollärarnas professionsuppdrag har stärkts och de olika yrkesrollerna har blivit tydligare.

För att kunna mäta resultatet i förskolan har deltagande kommuner påbörjat implementering av kvalitetssystem där barnens utveckling följs upp och redovisas med syfte att utveckla verksamheten. Systemen ska garantera att verksamheten arbetar och utvecklar barnen utifrån samtliga strävansmål i läroplanen. Programmet har bidragit till att sambedömning används som ett sätt att förstärka verksamhetens likvärdighets- och kvalitetsprocesser.

Att öka förståelse på politisk nivå är ett pågående och långsiktigt arbete. Det handlar om att sätta "förskolan på kartan" att tydliggöra förskolans uppdrag i enlighet med nationella styrdokument och att presentera förskolans resultat i förhållande till målen. Härigenom kan förståelse för förskolans roll i utbildningsväsendet förtydligas.

ERÖVRADE INSIKTER OCH KONSEKVENSER

Dagens förskola står inför nya förutsättningar, utmaningar, behov och krav som tydliggörs i de nationella styrdokumenterna. Utbildningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Undervisningen i förskolan ska utgöras av målstyrda processer som leder till utveckling och lärande hos varje enskilt barn. Barnens utveckling och lärande ska inte bara stimuleras utan också utmanas. Barnen förväntas, med hjälp av förskolan, erövra förändrat kunnande i förhållande till läroplansmålen.

KOMPETENS

Programmet har gett insikt i att det behövs utvecklad kunskap, nya förhållningssätt och arbetsmetoder för att uppfylla styrdokumentens krav på undervisning. Det kräver både kompetensutveckling och att fler utbildade förskollärare anställs i förskolan. En försvårande faktor är att utbudet på legitimerade förskollärare är lågt. Andelen medarbetare med pedagogisk högskoleutbildning skiljer sig kraftigt mellan förskolorna i Sverige vilket påverkar likvärdigheten.

RESURSER

Förskollärarna förväntas genomföra hela undervisningsprocessen, samplanera, undervisa, bedöma och samvärdera för varje barn och i förhållande till varje läroplansmål. Det förändrade kunnandet ska dokumenteras och via utvecklingssamtalen kommuniceras till vårdnadshavare, och vid övergång till grundskolan. Det är ett omfattande arbete som kräver resurser. I dagsläget har inte förskolan resurser för att undervisa i den omfattning styrdokumenterna föreskriver.

För att understödja en god arbetsmiljö behöver förskolan tydliggöra hur mycket undervisning den kan prestera och reglera ambitionen därefter. Förskolan behöver också organisera om verksamheten så att den ger större utrymme för förskollärares undervisning.

RESULTAT

Förskolan ska, enligt skollagen, vara likvärdig och erbjuda alla barn en förskoleverksamhet av hög kvalitet. Emellertid efterfrågas inte produktion och kvalitet med utgångspunkt från styrdokument, och stringent uppföljning saknas. En av de stora utmaningarna i förskolans verksamhet som har blivit tydlig under programmets gång är att beskriva resultatet. En förutsättning för att överhuvudtaget

kunna förbättra resultatet är att kunna följa upp detsamma.

Tidigare var "måluppfyllelse i förskolan" ett vagt och provocerande begrepp. Ofta användes de svar vårdnadshavare angett i enkäter som underlag för bedömning av resultat. Vårdnadshavarnas svar antogs vara resultatet. Resultat förväntades i förhållande till vårdnadshavarna, inte i förhållande till läroplanen, utbildning och undervisning. Professionens egna bedömningar av resultatet uteblev därmed.

Under programmets gång har det blivit tydligt att förskolorna i Sverige saknar en gemensam syn på vad som är kvalitet i förskolan. Kvalitet beskrivs på olika sätt och beskrivningarna saknar ofta kopplingar till målen i läroplanen. Kvalitet beskrivs ofta som aktiviteter och processer utan koppling till effekter på barns kunnande.

De kvalitetssystem som har implementerats visar att en kvantifiering av resultaten behövs också för att kunna göra jämförelser och analyser som bidrar till likvärdig undervisning samt för att via kvalitetssystemet kunna analysera resultatet av undervisningen på flera nivåer i organisationen, exempelvis arbetslagsnivå, förskolenivå och kommunnivå.

FÖRSKOLANS DISKURS

Den diskurs (det sätt man talar om och förstår förskolan) som styr förskolan stödjer inte den professionalitet som författningar och styrdokument skriver fram. I dag används inte enhetliga begrepp i förskolan vilket försvårar förståelsen för förskolans verksamhet. Det får som konsekvens att tolkningsföreträdet på vad en förskola är, ligger långt utanför förskolechefers, rektorers och förskollärares räckvidd, och lämnas i stället över till exempelvis journalister, föräldrar eller övriga kommunala aktörer att tolka.

Förskolans självförtroende har länge också varit låg och förskolan definierade sig som en verksamhet som "inte är skola". Begrepp från skollagen användes inte, exempelvis undervisning och bedömning som associerades till skola. Begreppen väckte ett motstånd hos många och bedömning tolkades som att döma. Det fanns få som problematiserade runt begreppen och satte dem i förskolans kontext. Den diskurs som användes i förskolan styrde verksamheten snarare än styrdokumenterna, som bara användes selektivt med utgångspunkt från rådande diskurs.

Begreppsapparaten i förskolan var också otydlig och gjorde inte skillnad på undervisning och utveckling eller på personalens lärande och barnens förändrade kunnande. Förskolläraren ansågs inte ha en undervisande roll utan personal och barn antogs lära tillsammans.

Det ställer stora krav på förskoleverksamheten i kommunerna att själva utveckla diskursen och professionalisera verksamheten i förhållande till styrdokument.

kumenten. Det handlar om att börja använda styrdokumentens begrepp i stället för egenformulerade begrepp.

Ett sätt är att införa standarder i förskolan som baseras på nationella och kommunala styrdokument samt vetenskaplig grund. Det kan exempelvis handla om gemensamma begrepp som härrör från läroplanen, gemensamma schemapositioner, förtydligande av olika titlar, roller och uppdrag, förtydligande av undervisningstidens omfattning i förhållande till resurser, gemensam grundorganisation och personaltäthet.

VILKET RESULTAT FÖRVÄNTAS I FRAMTIDEN

Författarna av detta kapitel, dvs. FoU-programmets styrgrupp, kommer att kunna använda programmet erfarenheter för att bedriva tolkningsföreträde på förskolans uppdrag och ta på sig uppgiften att bedriva förskoleverksamhet i enlighet med författningarna. Det innebär ett fortsatt arbete med att ge undervisningen, bedömningsprocesserna och didaktiken ett stort utrymme inom förskolan. Det innebär också att en del organisatoriska förändringar behöver komma till stånd, som skapar förutsättningar för att genomföra undervisning för varje enskilt barn, att följa upp alla läroplanens mål via varje barns förändrade kunnande, att ge utrymme för att förskollärare ska kunna utöva sin profession och att tillämpa ett professionellt språk.

Frågorna om undervisning i förskolan och om förskolans nuvarande plats i utbildningsväsendet väcker många känslor. Ibland märks irritation, ibland förtjusning, några gånger rent förakt eller förvirring, det vill säga många tecken på det motstånd som väcks när förskolan "tar sig ton" och börjar arbeta i

enlighet med nationell styrning.

Inom styrgruppen har det väckts ett behov av att fortsätta det påbörjade arbetet och gruppen inser att det inte räcker med att förskollärare blir skickligare yrkesutövare, utan att det också krävs att de som ansvarar för styrning och ledning av förskolan kan ta ansvar för att iscensätta den förskola som beskrivs i de nationella styrdokumenterna.

Det krävs en tydligare nationell samling kring tolkning av styrdokumenterna och dess avsikter, därmed också förutsättningar för kvalificering av uppdraget som innebär att utbilda och undervisa de yngsta barnen inom svenskt utbildningsväsende.

Styrgruppen föreslår att arbetet med att utveckla förskola i enlighet med författningarna ska fortsätta i de medverkande kommunerna.

Styrgruppen föreslår därför att arbetet kan fortsätta inom Ifous försorg, genom att ett nytt FoU-program startas med inriktning mot styrning och ledning av förskola.

Författare:

Jonna Runheimer, Bjuvs kommun

Anna Meurling Alriksson, Landskrona stad

Jessica Feldt, Lidingö stad

Carina Lindqvist, Strängnäs kommun

Annika Kraft, Svedala kommun

Ulrica Falck, Trelleborgs kommun

Ulrica Ellmin Cederholm, Uppsala kommun

Ulrika Strandberg, Vaxholms kommun

Annika Hoppe, Åstorps kommun (vice ordförande)

Anders Wedin, Österåkers kommun (ordförande)

4. DET HÄR HAR VI ÅSTADKOMMIT – KOMMUNERNAS BERÄTTELSE

I följande kapitel beskriver processledare och styrgruppsledamöter från de tio medverkande kommunerna hur de arbetat under FoU-programmet, vilka resultat och effekter de utifrån självskattning identifierat fram till den punkt där de står i dag samt vilka utmaningar som ligger framför dem i det fortsatta arbetet.

FRAMÅT MOT ETT UNDERVISANDE FÖRHÅLLNINGSSÄTT

Bjuvs kommun

BAKGRUND

Bjuvs kommun valde att gå in i programmet *Undervisning i förskolan* tillsammans med Ifous och Malmö universitet för att vi såg en möjlighet till att skapa förutsättningar för barn i vår kommun. Om vi kan säkerställa god undervisning för alla barn i förskolan, och på så sätt skapa likvärdighet i kommunen, kan vi även skapa förutsättningar för goda skolresultat framöver. Vi såg även möjligheten att stärka förskollärare i sin roll som undervisande lärare och att genom det driva en förskola på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.

Bjuv är en mindre kommun med ca 15 000 invånare. Kommunen har 17 förskolor som är indelade i fem förskoleområden, där tre områden ligger i Bjuvs centralort, ett i Billesholm och ett i Ekeby. Varje område leds av en förskolechef. Kommunens storlek möjliggör till korta beslutsvägar och stora möjligheter att påverka utvecklingsarbetet.

ORGANISATION

Bjuvs kommun har valt att gå in med befintlig organisation. Varje förskola i kommunen har en eller två processledare på varje förskola, förskollärare som redan har i uppdrag att leda processer kring utveckling och undervisning på förskolan. Processledaren har avsatt tid för möten varje vecka, för att kunna delta i olika nätverk både i det egna området men även övergripande i kommunen. Dessa har varit nyckelpersoner för att driva programmet på den enskilda förskolan. Under programmets gång har olika nätverksmöten genomförts på olika nivåer och med olika fokusfrågor, dock alltid med undervisning som grund. Lokala seminarium har genomförts med alla pedagoger i förskolan inför uppstart av nytt undervisningsupplägg.

De förskolechefer som har ansvar för de olika områden i kommunen har deltagit i programmet, där de tillsammans med för- och grundskolechefen samt en central processledare för programmet, har lett förskolorna i kommunen.

FRAMGÅNGAR OCH UTMANINGAR

Det Bjuvs kommun har sett som en framgångsfaktor är att alla förskolor med lokala processledare och förskolechefer har deltagit i programmet. De lokala processledarna har haft mandatet att leda programmet på den enskilda förskolan och därigenom har förskolorna varit med från början.

Vikten av undervisning i förskolan har varit i fokus från början, liksom att alla som arbetar inom förskolan i kommunen är med i processen med att utveckla undervisningen. Det har varit uttalat att alla ska vara med och pröva de olika uppläggen för undervisning som har presenterats från forskarna, och att det är den lokala processledarens ansvar att leda, genom att vara ett stöd i samplanering och sambedömning samt att rapportera in de dokument och filmer som varit en del av undervisningen.

Ytterligare framgångsfaktor har varit att programmet har utvecklats på förskolorna till något som inte har varit utöver den ordinarie verksamheten utan har inkluderats i mål, visioner och olika former av dokumentation på förskolan. Utöver att ha prövat nya undervisningsupplägg har de olika dokumentationsmallar som förskollärarna tagit del av genom programmet prövats samt transformerats in i redan befintliga mallar i kommunen.

Bjuvs kommun har samma utmaningar som andra kommuner i landet med omsättning av förskollärare och förskolechefer. Detta har varit en utmaning i att skapa kontinuitet och en fortsatt utveckling.

Under programmets gång har även kommunen haft förändringar på förvaltningsnivå med chefsbyte och förändringar i den centrala processledarens tjänst. Detta har skapat både möjligheter men även utmaningar. En av möjligheterna har varit att förskolecheferna tagit ett stort ansvar för att driva programmet i sitt område. Utmaningen har varit att få kontinuitet i de olika kollegiala nätverk som finns i kommunen.

LÄRDOMAR OCH UTVECKLING

Det som har framkommit i analysen av arbetet med programmet är att film som dokumentationsverktyg och som reflektionsverktyg är den form som har utvecklats våra förskollärare, barnskötare och verksamheter mest. Genom att dokumentera sig själv som lärare, och att sedan kunnat se och reflektera över de val som gjorts, både enskilt men även tillsammans med andra, har visat ge en utveckling då det gäller förhållningssätt till undervisning som begrepp. Genom film har det kollegiala lärandet mellan avdelningar, förskolor i området och i kommunen utökats. Det har även blivit ett verktyg som har tagits med till andra utvecklingsområden som till exempel barns delaktighet.

EFFEKTER OCH TECKEN

Effekter som deltagandet i detta program har gett är en ökad medvetenhet hos förskollärare och barnskötare kring undervisning och vad som kan känneteckna undervisning i förskolan. Medvetenheten har även ökat kring barnens rätt till en undervisande förskollärare där barnens nyfikenhet och intresse ligger som grund för verksamheten. Medvetenheten har synliggjorts genom olika former av dokumentationer men även i nätverk och i det kollegiala lärandet. Förskollärare har nu en större förståelse för de undervisningsupplägg som de väljer i olika under-

visningstillfällen men även en större medvetenhet kring vad de använder sig av i de spontana tillfällen som uppstår under en dag på förskolan. I vår kommun har begreppet undervisande förhållningssätt sjuosatts som ett led för att förklara ett ställningstagande som vi tar och som en möjlighet att utveckla och behålla programmets intentioner i framtiden.

På organisationsnivå lyfts förutsättningar för att bedriva undervisning som ett krav, en utmaning och även en möjlighet. Tid har i huvudsak lyfts som förutsättning men även ekonomiska resurser för att kunna bibehålla den kvalitet som programmet har gett oss i Bjuvs kommun.

DET FORTSATTAR ARBETET

Bjuvs kommun planerar att fortsätta med de nätverk som finns där de lokala processledarna träffas utifrån olika fokusfrågor. Detta för att fortsätta att stötta och utmana alla våra verksamheter. Arbetet med dessa nätverk har påbörjats redan under hösten 2018.

Det som vi har som utmaning är att bibehålla men även sprida vårt sätt att se på undervisning i förskolan. Hur kan vi fortsätta att tänka klokt tillsammans kring ett undervisande förhållningssätt? Vad innebär det för oss i Bjuvs kommun?

Författare: *Jonna Runheimer*, processledare och styrgruppsledamot

ATT STÄRKAS I SIN PROFESSION OCH ATT VÄXA SOM ARBETSLAG

Landskrona stad

BAKGRUND

Landskrona stad har deltagit i Ifous forskningsprogram *Undervisning i förskolan* (UndiF) för att utveckla kunskap och förhållningssätt avseende undervisning och lärande i förskolan. En anledning var att stärka förskollärare i professionen för möjlighet att utveckla undervisningen genom kollegialt lärande och utbyte av erfarenheter. En annan var att vi såg en möjlighet att tillsammans höja vår kunskap om metodiska och didaktiska arbetssätt i undervisningen för en likvärdig förskola samt för att gynna varje enskilt barns utveckling.

Landskrona stad har idag ca 45 000 invånare och det finns 24 kommunala förskolor. Fem förskolor har varit delaktiga i UndiF-programmet från start. Det fanns olika erfarenheter med in i programmets början. Uppdragsförtroget och de didaktiska frågorna i undervisningen har arbetats med på olika sätt i de deltagande förskolorna inför programmets start. Ett par av de deltagande förskolorna har tidigare fördjupat sig i pedagogisk litteratur, "Undervisning i förskolan". Det fanns många funderingar kring vad undervisning i förskolan kunde vara och det fanns även ett behov av att utveckla mer kunskap kring begreppen undervisning och lärande samt vad som skilde de båda åt.

ORGANISATION

Inledningsvis deltog i programmet verksamhetschef, en processledare, två förskolechefer, elva förskollärare samt en specialpedagog. Processledaren har haft rollen som sammankallande inför de lokala UndiF-träffarna samt varit samtalsledare under dessa. Regelbundna träffar har även skett enhetsvis i de olika förskolechefsområdena och dessa träffar har sett lite olika ut. I samband med seminarier i Malmö och Stockholm har lokala samt enhetsträffar ofta genomförts med syfte att utveckla samsyn över kommande undervisningsuppläggsarbete samt för att stötta varandra i arbetet. Processledare har i början av programmet haft informationsträffar om UndiF-programmets syfte och innehåll tillsammans med de förskollärare som inte deltagit på seminarierna.

Spridningsprocessen har framförallt skett på de deltagande förskolorna, men har även riktats till övriga förskolor i Landskrona stad. Förutsättningarna på de deltagande förskolorna har sett olika ut. Alla arbetslag har inte varit representerade i programmet vilket påverkat spridningsarbetet på olika sätt under programmets gång. De förskolor som deltagit har haft en gemensam fortbildningskväll för samtlig personal med workshops i de olika undervisningsuppläggen. Några förskolors pedagoger har haft möjlighet att ta del av dramatisering av metoderna. Landskrona har genomfört gemensamma utbildningsdagar för alla förskolor där en UndiF-föreläsning varit obligatorisk. Två av uppläggen, "lesson study" och "learning study", har förelästs om för samtliga verksamhetspedagoger inom förskolan vid ett gemensamt tillfälle och "det pragmatiska undervisningsupplägget" har varit med som en valbar föreläsning på en annan gemensam utbildningsdag. Det har dessutom funnits regelbundna kollegialt lärande-träffar för barnskötare kring förskolans uppdrag och undervisning på två av de deltagande förskolorna. Förskolechefer har haft regelbundna nätverksträffar för förskollärrarrepresentanter från Landskronas förskolor där undervisning varit i fokus. I nuläget arbetar ett par av de deltagande förskolorna med ett av undervisningsuppläggen, "lesson study", för att vidareutveckla sin undervisning. Ett par av de deltagande förskolorna arbetar i nuläget med "det pragmatiska undervisningsupplägget".

FRAMGÅNGAR OCH UTMANINGAR

Vi har främst sett ett par olika framgångsområden i arbetet med undervisningen som är ett prioriterat mål. Ett framgångsområde har varit övergripande fokus på undervisningen i Landskrona stad. Ett annat det kollegiala lärandet med erfarenhetsutbyte.

Gemensamt fokus på undervisningen: Det har funnits ett gemensamt fokus avseende undervisningen på samtliga förskolor i Landskrona vilket varit positivt. De didaktiska frågorna har "stöts och blötts" tillsammans med vad målstyrda processer innebär. Gemensamma utbildningsdagar har haft

fokus på undervisningen där verksamhetschef kommunicerat ut riktning och förväntan utifrån uppdraget och där även undervisningsuppläggen från UndiF getts utrymme att informera om och reflektera över tillsammans.

Det kollegiala lärandet: Förskolechefer har gett goda förutsättningar för kollegialt lärande på de deltagande förskolorna. Undervisning och lärande har varit i fokus. Det har funnits många tillfällen för erfarenhetsutbyte med varandra, både kommunvis och kommunöverskridande. Kollegors erfarenhetsutbyte har bidragit till en utvecklande process, samsyn och trygghet inför arbetet med undervisningen. Det har varit givande att ta del av forskarnas kunskap, perspektiv och arbete. Det har varit positivt att sprida kunskap om de olika undervisningsuppläggen till kollegor via konkreta metoder som workshops och dramatisering. Att använda filmning som metod har bidragit till att få syn på olika faktorer som kan vidareutveckla undervisningen. Ett specialpedagogiskt perspektiv utifrån den tillgängliga miljön i undervisningssituationen och de förutsättningar vi skapar för alla barns möjlighet till delaktighet och förståelse har också varit i fokus i de kollegiala processerna.

Våra utmaningar har bestått av svårigheter tidsmässigt och resursmässigt samt att det varit omlopp på personer i olika roller och funktioner under programmets gång vilket påverkat på olika sätt.

Utmaningar med tid: Det har funnits inplanerade reflektions- och planeringstider i schemat. Periodvis har det varit svårt för de som deltagit i programmet att avsätta tillräckligt med tid för samplanering och sambedömning. Förskollärarna har dock arbetat på bästa sätt utifrån rådande förutsättningar när tid och resursbrist utmanat.

Omlopp av personer i olika roller: En annan utmaning har varit att det inte funnits lika många deltagande förskollärare under programmets gång jämfört med vid programmets start, vilket lett till att spridningsarbetet påverkats och blivit mer sårbart på de förskolor där det inte funnits någon UndiF-representant kvar. Det har ibland varit utmanande att befästa metoder i kollegiet. Det har även varit omsättning av deltagande personer i olika nyckelroller under de tre åren med UndiF vilket påverkat både tempot och samarbetet, liksom samsynen avseende gemensamma riktningen. Å andra sidan har nya personer bidragit till flerstämmighet.

LÄRDOMAR OCH UTVECKLING

Landskrona stad står i nuläget inför en omorganisation av förskolornas ledningsteam där förskolorna framöver kommer att ingå i fem olika förskoleom-

råden. Det finns alla möjligheter att arbeta för och utveckla vidare i riktning mot en likvärdig förskola avseende undervisningen. Vi har fått många lärariska erfarenheter med oss via UndiF vilka är viktiga i vårt kommande arbete med att vidareutveckla undervisningen såsom värdet av samarbete på olika nivåer med en gemensam målbild och riktning, goda förutsättningar för utvecklingsarbetet samt förskollärarens ansvar och arbetslagets samsyn utifrån undervisningsuppdraget.

Samarbete på olika nivåer: En lärdom är att det är av stort värde att olika nivåer samarbetar utifrån en gemensam och långsiktig målbild samt att förskolechefer samarbetar med frågan regelbundet. Det är även viktigt att det finns en utkommunicerad och tydlig riktning utifrån mål och vägen dit till medarbetare för att skapa delaktighet. Tydlighet avseende roller och uppdragsfördelning är också av värde. En påbörjad dialog är redan inledd på ledarskapsnivå för att utveckla vidare utifrån dessa frågor. Denna lärdom och erfarenhet är en viktig förutsättning även för effektivitet i spridning och för att nå önskad måluppfyllelse.

Förutsättningar för utvecklingsarbetet: En annan lärdom är att vi upplever större möjligheter till fördjupad och befäst kunskap när utbildningsinsatser är färre och fokuserade, när tydliga processer är igång med möjlighet till upprepan och när framförhållningen är god.

Erfarenhet finns av att spridning om uppläggen ger information, förståelse och kunskap, men att det också är viktigt att få prova på olika undervisningsupplägg med stöd från en UndiF-representant som hunnit få mer förståelse. Arbetet med att vidareutveckla förutsättningar för förskollärare att samplanera och samvärdera undervisningen fortsätter, exempelvis genom att se över arbets- och reflektionstider. Det är även betydelsefullt att fortsätta utmana oss i vår tradition och kultur, ställa oss frågan varför vi gör som vi gör och vad det leder till.

Förskollärares ansvar utifrån undervisningsuppdraget och samsyn i arbetslaget: Det egna ansvaret som förskollärare och förskollärarens engagemang, ledarskap och kommunikation i arbetslaget är av betydelse för att säkerställa undervisningen och barnens möjlighet till lärande. Genom det kollegiala lärandet via samplanering och samvärdering har olika faktorer identifierats som kan leda till en högre undervisningskvalitet. Samsyn och gemensam förståelse i arbetslaget avseende undervisningen är av stor betydelse liksom att i tid fånga eventuella meningsskiljaktigheter som kan uppstå.

EFFEKTER OCH TECKEN

Vi ser i dag olika effekter och tecken som en följd av arbetet med att utveckla förskolans undervisning, såsom ökad kunskap och ett vidareutvecklat förhållningsätt till undervisningsbegreppet. Vi anser dock att genomslagskraften kunde varit större om fler förskolor i Landskrona stad deltagit i programmet från start.

En kunskapshöjning: Landskronas gemensamma fokus på undervisning samt deltagande i UndiF-programmet har lett till att det i dag finns en högre kunskap hos många förskollärare avseende vad undervisning i förskolan är samt avseende förväntningarna på sig som förskollärare och det ledarskap och ansvar som det innebär. Till stor del pågår en dialog numera om undervisningen vilket är positivt. Förskollärare och barnskötare har stärkts i sitt uppdrag och är idag mer förberedda inför undervisningen utifrån de didaktiska frågorna. Det finns mer fokus på lärande och en större kunskap om barnens förkunskaper. FoU-programmet har bidragit till dels högre medvetenhet om vad en förskola på vetenskaplig grund innebär, dels mer kunskap om olika

teorier. Genom att prova på de olika metoderna byggs en erfarenhet och ytterligare kunnande upp. Det har varit givande att prova på olika undervisningsupplägg i praktiken.

Vårt förhållningssätt till undervisning: Ett tecken som uppmärksammas idag är att det nu är accepterat och finns en förståelse för att det ska bedrivas undervisning i förskolan. Vi ger fler barn förutsättningar idag till utveckling och lärande eftersom vi använder olika undervisningsverktyg och reflekterar gemensamt över vår undervisning i större utsträckning än tidigare. Vi har identifierat ett uppdragsansvar och en glädje att arbeta med detta. En yrkesstolthet finns i högre grad vilket bland annat tar sig uttryck hur man idag berättar och beskriver undervisningen i förskolan. Det har till stor del utvecklats ett gemensamt yrkesspråk och en gemensam förståelse för vad undervisning är för oss i förskolan, och detta är en fråga Landskrona kommer att fortsätta arbeta med.

Författare: Landskronas UndiF-grupp via
Caroline Hegdal, processledare

VI LÄR OSS MEST NÄR DET INTE BLIR SOM VI HAR TÄNKT

Lidingö stad

BAKGRUND

Hösten 2015 blev Lidingö stad medlemmar i Ifous. Detta på grund av att dåvarande utbildningsförvaltning såg ett behov av att utveckla förskollärares roll i undervisningen samt utveckla förskolornas verksamhet vad gäller kopplingen till vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Genom att bli medlemmar i Ifous och delta i Forsknings- och Utvecklingsprogrammet (FoU) *Undervisning i förskolan* fick vi möjlighet till detta.

De kommunala förskolorna på Lidingö leds av förskolechefer som ansvarar för 2-3 förskolor var. Tre förskolechefer från Lidingö stad har deltagit i FoU-programmet *Undervisning i förskolan* tillsammans med 1-5 av sina förskollärare. Även verksamhetschefen för de kommunala förskolorna har deltagit som styrgruppsmedlem och en av Lidingö stads förskollärare har varit processledare.

31 december 2017 var befolkningmängden i Lidingö stad 47.054 personer. På Lidingö finns 21 kommunala och 24 fristående förskolor. Vid rapporteringen till SCB den 15 oktober 2018 hade Lidingö stads kommunala förskolor 1550 inskrivna barn och 283 årsarbetare.

ORGANISATION

Vi valde att delta i programmet med tre förskolechefer och 18 förskollärare. Intresset för att delta var stort hos förskolecheferna. Urvalet baserades på dialog mellan verksamhetschefen för de kommunala förskolorna och förskolecheferna. Verksamhetschefen tog sedan, utifrån vissa kriterier, beslut om vilka förskolor som skulle få möjlighet att delta.

Vi valde att rikta fokus på de deltagande förskolecheferna och förskollärarna och organiserade utifrån det vårt deltagande i programmet. Intentionen har varit att kunskaper och erfarenheter från programmet skulle spridas under arbetets gång till de förskolor som inte hade möjlighet att delta.

Under första delen av programmet träffades alla Lidingös deltagare vid ett eller två tillfällen per termin. Förutom det organiserades möten lokalt på förskolorna. Under programmets gång, och framför

allt när vi själva ansvarade för att designa ett femte undervisningsupplägg, såg den lokala styrgruppen ett ökat behov av att träffas mer regelbundet tillsammans med alla Lidingös deltagare. Detta resulterade i att vi under senare delen av programmet haft 3-4 möten per termin. Verksamhetschef tillika styrgruppsmedlem har varit sammankallande och processledare har ansvarat för att förbereda, leda och dokumentera våra möten. Lidingös lokala styrgrupp, som består av styrgruppsmedlem, processledare och deltagande förskolechefer, har träffats vid behov.

FRAMGÅNGAR OCH UTMANINGAR

Under programmets gång har deltagarna i *Undervisning i förskolan* fått introduktion till, och genomfört, fyra olika teori-informerade undervisningsupplägg. Det femte undervisningsupplägget fick vi möjlighet att skapa utifrån våra egna förutsättningar. Detta gjorde vi genom att koppla vårt pågående utvecklingsprojekt *Läsluft* till *Undervisning i förskolan*. Vi ser att det har varit framgångsrikt att tillföra något nytt, i form av vårt femte upplägg, till de processer som pågår i *Läsluft*.

I femte upplägget valde Lidingös deltagare att utgå från utvecklingspedagogiken som för oss var en ny teorigrund. Utifrån detta skapade vi vårt femte undervisningsupplägg kallat *Lesson study av boksamtal med teorigrund i utvecklingspedagogiken*. För att fokusera på förskollärares undervisning genomfördes upplägget som en *Lesson study* i två cykler. Anledningen till att vi valde metoden *Lesson study* är för att den riktar blicken mot just förskollärares undervisning. Under det femte upplägget genomfördes arbetet systematiskt med hjälp av dokument för samplanering, samhandling och sambedömning.

En annan framgångsfaktor är att processledaren har informerat deltagarna kontinuerligt under programmets gång samt att processledaren har reflekterat tillsammans med förskollärarna för att hålla ihop processen.

Detta har vi gjort, framförallt under senare delen av programmet, genom att lägga stor vikt vid förberedelser inför de nationella utvecklingsseminarierna.

Det har bland annat medfört att deltagarna kunnat bidra till diskussionerna samt känt sig trygga och kompetenta i sammanhanget. Lidingös deltagare i programmet har även haft uppföljande möten efter utvecklingsseminarierna då vi tillsammans reflekterat över det vi fått ta del av och planerat hur vi ska arbeta vidare utifrån det.

Vi har genomgående använt oss av samplanering-samhandling-sambedömning i de olika uppläggen. Den strukturen har hjälpt oss att prioritera och av-sätta tid för reflektion.

Att planera, genomföra och bedöma undervisningsaktiviteterna tillsammans har bidragit till en mer genomarbetad undervisning, utifrån ett bredare register av tankar. En framtida utmaning är att fortsätta prioritera tid för det efter programmets slut.

I januari 2018 fick vi flera nya deltagare i programmet och processledaren höll en introduktionsföreläsning för att ge en bild av tidigare upplägg och hur vi arbetat under programmet. Vi har genom information, reflektion och en tydlig organisation med regelbundna möten lyckats skapa en sammanhållen grupp med ett öppet och ödmjukt klimat, vilket har bidragit till gruppens utveckling.

En utmaning för oss har varit att många av förskollärarna, på grund av olika omständigheter, bytts ut under programmets gång. Även antalet deltagare har förändrats vilket beror på att några har slutat och att det finns utmaningar med att rekrytera nya förskollärare till förskolorna. Endast två förskollärare har deltagit under hela programmet och processledaren har bytts ut. Den nya processledaren hade möjlighet att gå parallellt under en period, vilket underlättade bytet. Däremot har gruppen av förskolechefer varit i stort sett oförändrad och den lokala styrgruppen har haft samma deltagare under hela programmet.

LÄRDOMAR OCH UTVECKLING

Under programmets gång har våra reflektioner och diskussioner ofta kommit att handla om vikten av reflektion, och gärna reflektion tillsammans med andra förskollärare. Förskollärarna har också sett att undervisningsaktiviteterna utvecklats när de genomfört de olika momenten tillsammans – planering, genomförande och uppföljning.

De didaktiska frågorna har varit genomgående i alla upplägg och används nu med självklarhet av förskollärarna som stöd och struktur för att kunna göra medvetna val i sin undervisning.

Genom att vi i programmet *Undervisning i förskolan* genomfört fem olika teoriinformerade undervisningsupplägg har vår teoretiska plattform vidgats. Detta ökar förskollärarnas möjlighet att göra undervisningen tillgänglig för alla barn, utifrån olika teorigrunder och medvetna didaktiska val.

EFFEKTER OCH TECKEN

Begreppen *undervisning* och *bedömning* upplevdes inledningsvis som utmanande att placera i förskolans kontext. Vi diskuterade därför vad undervisa kunde vara och delade ordet i *under och visa* för att förstå dess innebörd. Under programmets gång har vi fått en förståelse och kunskap om vad begreppen innebär. Nu pratar vi istället om undervisningens innehåll och form, samt förskollärarens roll som undervisande förskollärare.

Att medverka i programmet har gett alla deltagare en bredare kunskap om olika teoretiska perspektiv och hur de kan ligga till grund för undervisningen i förskolan. Detta medför att förskollärarna har en bredare teorigrund att förhålla sig till när de planerar, genomför och bedömer sin undervisning.

I programmet har vi använt oss av de didaktiska frågorna i alla upplägg. Vi ser att de fått stort genomslag och att de används i olika sammanhang av förskollärarna som deltagit i programmet. Vi använder även de didaktiska frågorna i *Läslyftet* och ser en synergieffekt av detta.

I de olika uppläggen har vi nyttjat film som en dokumentationsmetod. Att filma undervisningstillfällena ger oss möjlighet att se hur barnen agerar utifrån vår undervisning. Metoden ger oss även möjlighet att reflektera över oss själva som undervisande förskollärare. Genom detta utvecklar vi undervisningen.

DET FORTSATTAR BETET

Det har visat sig vara en utmaning för den enskilda deltagaren att sprida de kunskaper och lärdomar hen får, genom att delta i ett FoU-program, till övriga förskollärare på förskolorna. Det krävs en tydlig organisation och plan för kunskapspridningen, vilket vi kommer ta fasta på i Lidingö stads arbete med att implementera den reviderade läroplanen för förskolan, Lpfö 18.

Processledare och styrgruppsmedlem kommer att ansvara för nätverksmöten under vårterminen 2019, då förskolechefer och en förskollärare per förskola möts för att arbeta med implementeringen. Vi kommer använda oss av de olika uppläggen vi provat på under programmets gång för att tydliggöra undervisningsbegreppet. Vidare kommer vi att tillföra material och verktyg för att möjliggöra implementeringen på alla Lidingö stads förskolor.

Författare: *Therese Ek Sjödin*, processledare och *Jessica Feldt*, styrgruppsmedlem

PÅ VÄG MOT EN FLERSTÄMMIG FÖRSKOLA

Strängnäs kommun

BAKGRUND

År 2017 var folkmängden i Strängnäs 35 045 personer. Strängnäs kommun har 23 förskolor med ca 350 anställda. Av dessa deltog sex förskolor i programmet. Medverkande i programmet har varit förskolans verksamhetschef, två utvecklingsledare, två förskolechefer, en specialpedagog och nio förskollärare. Övriga förskolor deltog genom vår modell med vänförskolor. Dessa har genomfört de fem undervisningsuppläggen med sex månaders fördröjning.

Under flera års tid hade Strängnäs kommun arbetat med att utveckla förskolans systematiska kvalitetsarbete, och att delta i FoU-programmet *Undervisning i förskolan* var en naturlig fortsättning på det. Ett mål med programmet har varit att förtydliga och stärka förskollärares roll. Ett annat mål var att förskollärare i högre grad ska identifiera sig som undervisande lärare i förskolan samt utveckla förhållningssätt och arbetsmetoder för undervisning.

I början av programmet skickade processledarna ut en intern enkät till samtliga förskollärare i Strängnäs. Den visade att det fanns en osäkerhet kring begreppet undervisning och att undervisning sammanblandades med lärande. Det framgick även att det fanns en låg kännedom om skrivningen kring undervisning i skollagen (2010:800). Generellt fanns en misstänksamhet mot begreppet undervisning, vilket associerades till förmedlingspedagogik och skolans tradition snarare än till förskolans. I enkäten framkom också att förskollärare ansåg det viktigt att följa barnens intressen snarare än att arbeta i målstyrda processer.

ORGANISATION

Förskolans verksamhetschef tillika styrgruppsmedlem i programmet skapade förutsättningar och såg till att arbetet med projektet prioriterades. Förskolecheferna ledde utvecklingsprocesserna i sina respektive enheter, och kommunens två övergripande utvecklingsledare har i programmet fungerat som processledare med en sammanhållande funktion. De

två enheter som deltagit i programmet har haft vänförskolor som de delat sina arbeten med och stöttat i processen.

Verksamhetschef, processledare och förskolechefer har kontinuerligt haft lokala styrgruppsmöten. Alla som medverkat i programmet har träffats två till tre gånger per termin i anslutning till de nationella utvecklingsseminarierna. Varje termin har processledarna bjudit in all personal till pedagogiska kaféer, där man har fått möjlighet att fördjupa sig i de olika undervisningsuppläggen.

Efter varje utvecklingsseminarium har de två deltagande förskoleenheterna arbetat med spridning till övriga förskolor i följande steg:

- Samtliga förskolechefer får information om undervisningsupplägget. Ansvarar gör styrgrupp, processledare och förskolechefer delaktiga i programmet.
- Samtliga förskolechefer informerar om upplägget på sin enhet. Processledarna är behjälpliga vid behov.
- Förskollärare som medverkar i programmet presenterar sitt arbete för kollegor i sina vänförskolor.
- Alla förskollärare genomför undervisningsuppläggen, varefter uppföljning sker i alla enheter genom nätverksträffar där man delger varandra exempel på genomfört arbete.

Processledarna medverkade i olika sammanhang för att stödja processerna ute på förskolorna. För dem som så önskat har föredrag och workshoppar anordnats med processledare och förskollärare i programmet. En sammanfattande workshop kommer att hållas på varje förskoleenhet efter det att man genomfört det fjärde upplägget. Där kommer att ges en presentation av helheten för få en bättre förståelse för hur allt hänger ihop.

FRAMGÅNGAR OCH UTMANINGAR

Från start har det funnits en väl genomarbetad utvecklingsorganisation och programmet har haft hög prioritet. Vid förändringar har deltagarna kunnat luta sig mot en tydlig organisation och struktur. På förskolechefernas verksamhetsträffar har man säkerställt att alla har fått den handledning som behövs från medverkande förskolor. Trots detta har det varit en utmaning att fullt ut nå dem som inte deltar i programmet.

Några framgångsfaktorer har varit:

- Planen för spridning till samtliga förskolor, där även de som befunnit sig utanför programmet har processat och följt upp undervisningsuppläggen.
- Kollegialt lärande genom förskolornas nätverksträffar.
- Samplanering och sambedömning har varit värdefullt ur flera perspektiv, då detta har visat sig både berika och utveckla undervisningen.
- Att förskolorna har arbetat med varje teoretisk ingång under en längre period.
- Att undervisning i förskolan har tydliggjorts för nämnd och förvaltning. De ser det i dag som en självklarhet att undervisning bedrivs i förskolan.
- Att under programmets gång mötas i kommunöverskridande grupper.

Några utmaningar för framtiden är:

- Det finns ett behov av att få en ökad förståelse på alla nivåer för vikten av att ge förskollärarna förutsättningar för att göra sitt uppdrag utifrån skollagen.
- Alla vänförskolor ligger sex månader efter programmet, och vi har fortfarande en utmaning i att nå ut till all personal fullt ut.
- Nivån på den teoretiska diskussionen har höjts, men den behöver bli mer samstämmig och reflekterande.

EFFEKTER OCH TECKEN

Ett utvecklingsarbete tar tid, men resultat som uppnåtts är att medverkande förskollärare har fått en fördjupad teorikunskap, vilket i sin tur har lett till att undervisningen är mer förankrad i teori än innan programmet. Förskollärarna upplever att det systematiska kvalitetsarbetet har blivit tydligare i och med de olika metoderna. De har i dag lättare att peka ut riktningen för undervisningen. Under de år programmet har pågått har medvetenheten om olika undervisningsupplägg och metoder ökat, och därmed har varje barns möjlighet till lärande säkerställts. Överensstämmelsen i synen på barns kun-

skap och lärande i förhållande till läroplanen har ökat och fördjupats hos deltagande förskollärare. Samplanering och sambedömning har blivit verktyg för att synliggöra undervisningens effekter.

Programmet har gett förskolorna fem undervisningsupplägg som varje förskollärare kan använda sig av för att få ett mer vetenskapligt förhållningsätt och en flerstämmig undervisning. I uppföljning framträder en förskjutning från undervisning som en målrelaterad process till undervisning som en målstyrd process. Förskolecheferna har skapat förutsättningar för förskollärarna att undervisa på ett nytt sätt genom att fördela om tid och därmed i större utsträckning möjliggöra för reflektion, kollegialt lärande, samplanering och sambedömning.

Strängnäs kommuns deltagande i *Undervisning i förskolan* har lagt en god grund för att möta de nya utmaningarna i förskolans reviderade läroplan, Lpfö19, som träder i kraft i juli 2019.

DET FORTSATTAR ARBETET

Utvecklingsledarna kommer att fortsätta driva processen kring undervisning och sambedömning i dialog med förskolecheferna. Strängnäs kommun har ett skolutvecklingsprogram mot 2023, där undervisning är en central del. Organisationen kommer fortsättningsvis att arbeta aktivt med undervisningsbegreppet. Det kommer bland annat att innebära reflektion kring begreppet undervisning och på vilket sätt undervisning i förskolan kan bidra till verksamhetens kvalitet och gynna varje enskilt barn. Det finns också ett behov av att sätta in teorierna i ett metateoretiskt sammanhang för att skapa förståelse för hur de olika teoretiska perspektiven påverkar varandra. Förskollärarnas roll behöver tydliggöras för att de kollegiala lärprocesserna ska bli varaktiga. Strängnäs kommun kommer att fortsätta att arbeta med frågorna om undervisning i förskolan på vetenskaplig grund och med att befästa metoderna.

Under hösten 2019 kommer Strängnäs kommuns förskolor att anordna ett lokalt utvecklingsseminarium för all personal i förskolorna. Temat är undervisning, och Ann-Christine Vallberg Roth, som är vetenskaplig ledare i programmet, och Ylva Holmberg ur forskargruppen kommer föreläsa. Utvecklingsseminariet är tänkt som ett avslut på programmet och ett avstamp för det arbete som fortsätter i Strängnäs kommunala förskolor.

Författare: Sarah Wolf Näsström, processledare

FRÅN STIMULANS AV BARNNS LÄRANDE TILL MEDVETNA DIDAKTISKA VAL I UNDER- VISNINGEN

Svedala kommun

BAKGRUND

Svedala kommun har som mål att vara en expansiv kommun. Enligt översiktsplanen är kommunen år 2045 en attraktiv och växande kommun med cirka 30 000 invånare. Det innebär att arbetet med att bygga och planera nya förskolor och skolor är intensivt.

Svedalas totala folkmängd uppmätt 31 december 2017 var 21 074 och 10 procent var i åldern 0-6 år. I den kommunala förskolan är idag 1142 barn inskrivna. Det finns 257 medarbetare inom förskolan. Av dessa är 144 förskollärare. Andelen årsarbetare med högskoleutbildning var 55 procent vid den senaste SCB-mätningen.

I kommunen finns totalt 13 kommunala förskolor. Kommunens alla förskolor deltar i FoU-programmet *Undervisning i förskolan* på lokal nivå, och tre av dessa har varit pilotförskolor som deltagit på nationell nivå.

Orsakerna till att Svedala kommun valde att ingå i FoU-programmet var flera. Dagens förskola står inför nya förutsättningar, utmaningar, behov och krav som tydliggörs i nationella styrdokument. Utbildningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Barnen ska inte bara stimuleras utan också utmanas.

I Svedala kommuns förskolor fanns ett behov av att förtydliga förskolans hela uppdrag, dvs. omsorg, lärande och undervisning samt att undervisningen ska utgöras av målstyrda processer som leder till utveckling och lärande hos varje enskilt barn. Förskollärarna och arbetslagen hade behov av att utveckla kunskap, nya förhållningssätt och arbetsmetoder framförallt inom området undervisning.

Svedala kommun valde att ingå i FoU-programmet eftersom det gav förskollärarna möjlighet att utveckla sin undervisning genom kollegialt lärande i samverkan med forskning. Genom samarbete mellan praktik och forskning samt genom utbyte av

erfarenheter förskollärare emellan kan förskollärarnas medvetenhet om undervisningens vetenskapliga grund ökas. Detta underlättar för att kunna göra medvetna didaktiska val.

Undervisning i förskolan är det andra FoU-program Svedalas förskolor deltar i. År 2013-2017 deltog kommunen i *Små barns lärande* som syftade till att utveckla kunskapen om dokumentation av barns förändrade kunnande samt att med stöd av dokumentationen utvärdera förskolans kvalitet. Genom detta program skapades förståelse för den utveckling samverkan mellan praktik och forskning kan bidra till.

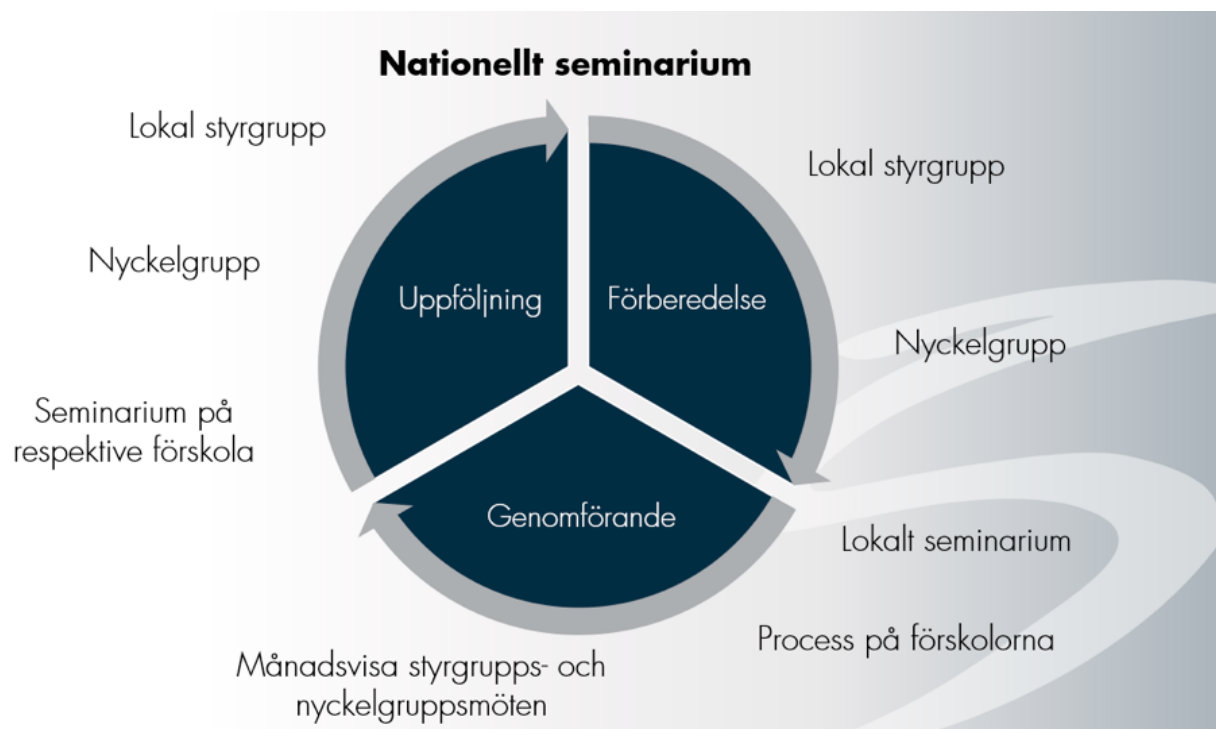
Erfarenheter från programmet visade att organisationen och strukturen behövde utvecklas inför det nya FoU-programmet. Alla förskolor deltog inte aktivt i *Små barns lärande* och spridning av programmens intentioner skedde enbart vid enstaka tillfällen. Det fick som konsekvens att intentionerna inte implementerades fullt ut på alla förskolor.

Inför *Undervisning i förskolan* beslutades en organisation som alla förskolor är delaktiga i för att därigenom underlätta spridning och implementering.

ORGANISATION

Svedala har skapat en hållbar utvecklingsorganisation som ska kunna inrymma alla typer av utvecklingsarbeten. Organisationen består av en tidscykel och olika funktioner med specifika uppdrag.

En styrgrupp som består av förskolans ledningsgrupp (förskolechefer och biträdande utbildningschef) samt kommunens processledare utgör en beslutsfattande funktion. Med utgångspunkt från styrgruppens beslut planeras arbetet i den så kallade nyckelgruppen och på förskolorna. Nyckelgruppen består av en eller två representanter från varje förskola.

Tidscykeln är uppbyggd utifrån en sexmånaderscykel. Cykeln startar med ett nationellt seminarium. Med utgångspunkt från seminariets innehåll beslutar styrgruppen inom vilka områden Svedala kommuns förskolor behöver fördjupa sig. Därefter är nyckelgruppens roll att ansvara för ett lokalt seminarium som kommunens samtliga förskollärare deltar i.

Syftet med det lokala seminariet har varit att varje gång introducera en ny teoretisk grund som förskollärarna har fått i uppdrag att planera och genomföra undervisning utifrån.

Sista steget i cykeln är seminarium på respektive förskola som kan innehålla en föreläsning och arbete kopplat till aktuell teoretisk grund.

Både den lokala styrgruppen och nyckelgruppen träffas en gång i månaden för att gemensamt driva processen vidare på respektive förskola och i kommunen som helhet.

På detta sätt säkerställer organisationen att alla förskolor är delaktiga och att implementeringen av programmets mål och syfte underlättas.

De olika funktionerna i organisationen har följande roller och uppdrag:

Förskolechefens roll och uppdrag: Vara en del av den lokala styrgruppen samt att med stöd av nyckelpersonerna på sina förskolor leda, skapa förutsättningar för och följa upp arbetet i programmet på respektive förskola.

Processledarens roll och uppdrag: Planera och genomföra de nationella seminarierna tillsammans med nationella processledargruppen utifrån nationella styrgruppens uppdrag. Processledaren ska också agera stöd för beslut och planering i den lokala styrgruppen utifrån det nationella uppdraget och den lokala processen. Processledaren leder också nyckelpersonerna utifrån det uppdrag som den lokala styrgruppen beslutar.

Nyckelpersonernas roll och uppdrag: Stödja förskolecheferna i deras arbete med att uppnå programmets mål. Nyckelpersonerna ska vara delaktiga i planering och genomförande av det lokala seminariet samt följa den lokala processen på sin förskola och återkoppla den vid nyckelgruppsträffarna en gång i månaden. Nyckelpersonerna delger också barnskötare och annan pedagogisk personal innehållet från det lokala seminariet på den egna förskolan.

FRAMGÅNGAR OCH UTMANINGAR

Framgångar: Programmet har gett förskollärarna en bred vetenskaplig grund med olika teoretiska utgångspunkter som de kan använda som grund för medvetna didaktiska val i undervisningen. Förskollärarna anser att deras förståelse för förskolans hela uppdrag har ökat och att deras arbete med både omsorg, lärande och undervisning har utvecklats.

Undervisningsbegreppet används nu som en naturlig del i förskolans utbildning och förskollärarna identifierar sig som undervisande förskollärare. Utbildningen och undervisningen genomsyras idag av målstyrda processer. Det är bland annat tydligt i förskolornas dokumentationer i samtal kollegor emellan och i samtal med vårdnadshavare.

Förståelsen för betydelsen av samplanering och samvärdering har stärkts och kollegialt lärande används i större grad för att tydliggöra vilka teoriinformerade val som görs och vilken undervisning som planeras utifrån valen.

Utmaningar: En utmaning har varit att frångå synsättet att förskolläraren ska stimulera barns lärande till att förskolläraren ska utveckla barns kunskaper. En annan utmaning har varit att skapa samsyn i arbetslagen om vilken utveckling deltagande i programmet kan bidra till. I de fall samsyn inte har funnits, har det varit svårare för förskollärarna att få kollegialt stöd i arbetslaget för att genomföra programmets alla arbetsuppgifter.

Personalomsättning har varit en tredje utmaning. Under programmet har både förskollärare, förskolechefer och nyckelpersoner slutat i kommunen, vilket bidragit till att förutsättningarna har förändrats och att kunskap har gått förlorad. Den tydliga organisationen har dock bidragit till att de svårigheter som har uppstått snabbt har kunnat lösas.

En utmaning som har reducerats under programmets gång är förskollärarnas upplevelse av att tiden för samplanering inte är tillräcklig. I och med att vikten av samplanering för undervisningens resultat har förtydligats har det blivit lättare att prioritera tid för samplanering.

En annan utmaning som har reducerats är att skapa ett samband mellan *Undervisning i förskolan* och kvalitetsarbetet. För att undervisning, samplanering och samvärdering inte ska utgöra ett parallellt spår i verksamheten har förskolorna arbetat med att inkludera arbetet i programmet både i utbildningsuppdraget och i kvalitetsarbetet.

EFFEKTER OCH TECKEN

Förskollärarna upplever att de under programmets gång utvecklat sitt sätt att kartlägga barns kunskaper och göra för- och efterbedömningar, både på grupp- och individnivå. Kunskaperna om "nuläge"

som erhöles i programmet *Små barns lärande* kunde aktualiseras och fördjupas när förskollärarna fick insikt i variationsteori och därmed kunde arbeta med learning studies. Det har bidragit till att det är lättare att identifiera barns förändrade kunnande i relation till läroplanens mål.

Ett professionsspråk har utvecklats och de teoriinformerade undervisningsuppläggen och tillhörande begrepp används i pedagogiska planeringar, i olika dokumentationsformer och i samtal mellan pedagoger och med vårdnadshavare. Förskollärarnas professionsuppdrag har stärkts och de olika yrkesrollerna har blivit tydligare.

Det finns större samsyn och ett bredare kollegialt lärande förskollärare emellan, både inom respektive förskola men också mellan förskolorna eftersom alla deltagit i hela programmet.

Under programmet har vikten av att planera gentemot ett läroplansmål blivit tydligare och efterkonstruktioner av kopplingar till läroplanen görs inte i samma utsträckning.

Undervisningens kvalitet har ökat i och med att förskollärarna idag kan använda sig av större variation när det gäller innehåll, förhållningssätt och arbetsmetoder. Den ökade kunskapen om olika teoriinformerade upplägg har bidragit till att didaktiska val kan göras utifrån det mål som ska uppnås.

En annan effekt som är märkbar är att förskollärarna i högre grad analyserar sin undervisning. Förståelse har skapats för vikten av att granska sina egna undervisningshandlingar och effekten av dessa på barnens lärande. Insikten att de didaktiska valen gör skillnad är större nu, liksom möjligheterna att göra ett medvetet val.

Tills sist vill vi nämna att begreppet utbildning har fått en större betydelse under programtiden. Det har bland annat kommit till uttryck i nya schemapositioner, nya lönekriterier för barnskötare, införande av en ny tjänst vars uppdrag ska ligga mellan barnskötare och förskollärare samt tydligare ansatser att kvalificera barns inneboende förutsättningar för lärande.

Författare: *Susan Henriksson* och
Malin Engström, processledare

DET MINSKADE GAPET MELLAN FORSKNING OCH PRAKTIK

Trelleborgs kommun

BAKGRUND

I Trelleborgs kommun bor ca 45000 invånare, ca 65 procent av befolkningen bor i Trelleborg stad övriga är uppdelade i åtta byar eller utanför tätort. Av dessa går ca 2000 barn i förskolan fördelade på de 30 förskolor som finns i kommunen.

Barn- och utbildningsverksamheten i Trelleborg organiseras inom bildningsförvaltningen som ansvarar för förskola, pedagogisk omsorg, förskoleklass, fritidshem, grundskola, grund- och gymnasiesärskola, gymnasieskola, vuxenutbildning och Campus Trelleborg.

Vi har 31 förskolor, varav en OB- förskola med helg, kväll och nattöppet, och 16 grundskolor där grundskolor är integrerade i verksamheten. I kommunen finns en gymnasieskola där också gymnasiesärskola och vuxenutbildning finns. Undervisningen bedrivs på Söderslättsgymnasiet som består av enheterna S:t Nicolai och Bastionen.

VISION OCH UPPDRAG

Bildningsförvaltningen har, med utgångspunkt i Trelleborgs kommuns vision, tagit fram en vision gemensam för alla verksamheter inom barn och utbildning i Trelleborgs kommun. Visionen beskriver inriktning och mål för verksamheternas gemensamma uppdrag, och alla inom bildningsförvaltningen eller de som genom sitt arbete möter barn, elever och studerande, ska gemensamt bidra till den. Bildningsförvaltningens vision är följande:

9000 stolta barn, elever och studerande i Trelleborg.

Vårt fokus är att skapa ansvarstagande medborgare, som tror på sin förmåga, kan samspela med andra, har drömmar, mål och fortsatt lust till ett livslångt lärande!

Syftet med medverkan: Förskolan står inför utmaningar, behov och krav som tydliggörs i nationella styrdokument. Utbildningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Undervisningen i förskolan ska utgöras av målstyrda processer som

leder till utveckling och lärande hos varje enskilt barn. Barnen ska inte enbart stimuleras utan även utmanas. För att uppfylla styrdokumentens krav behövs utvecklad kunskap, nya förhållningssätt och arbetsmetoder inom området undervisning i förskolan.

ORGANISATION

Tre förskolechefer av kommunens elva fick möjlighet att gå in i programmet. De frågade i sin tur vilka förskollärare som var intresserade och valde ut sex deltagande var. Vår processledare arbetade som förskollärare på en av de förskolor som deltog. Gruppens arbetsnamn blev Undif 22 detta kom för att antalet deltagare från Trelleborg var 22, tre förskolechefer, verksamhetschef, processledare och 17 förskollärare.

Under denna treårsperiod som programmet pågått har flera funktioner bytt deltagare. Verksamhetschef och processledare blev utbytta ht-17. En förskolechef och flera förskollärare har bytts under tiden. Med en tydlig struktur har vi ändå kunnat hålla fart och fortsätta det utvecklingsarbete som programmet medfört. Detta genom att skapa möjligheter med tydlig mötesstruktur där varje förskolechef hållit om sin grupps utveckling. Men också genom att erbjuda flera gemensamma träffar där alla i Undif 22 (Undervisning i förskolan, 22 deltagare från Trelleborg) fått problematisera och diskutera undervisning efter varje utvecklingsseminarium.

Undif 22 har tillsammans med processledaren bidragit till spridningen i kommunen. Efter varje nytt provat upplägg har alla förskollärare i kommunen fått möjligheten att gå på ett lokalt seminarium där undervisnings uppläggen visades utifrån teorier men även praktiskt ur verksamheten. För att ge verksamheterna möjlighet att hålla om utvecklingen på varje förskola har en funktion tillsatts, dessa förskollärare kallas Piloter. Inför varje nytt upplägg har Piloterna träffat processledaren och erbjudits en förståelse och stöd för att kunna driva utveckling på sin förskola. Varje förskola som inte deltar i FoU-programmet har en pilot.

FRÅN SPRIDNING TILL DELAKTIGHET

Uppsala kommun

BAKGRUND

Uppsala är befolkningsmässigt Sveriges fjärde största kommun och antalet invånare i Uppsala ökar varje år. I den kommunala förskolan går cirka 7500 barn och där arbetar cirka 1800 medarbetare. Av dessa är cirka 650 förskollärare.

2012 formades en organisation vars syfte var att öka likvärdigheten samt skapa bättre förutsättningar för förskolechef att ta det pedagogiska ledningsansvaret. Kommunens 100 förskolor delades då in i tretton förskoleområden, som vart och ett ledes av en förskolechef med övergripande ansvar enligt skollag och läroplan. Till stöd har förskolechefen ett team bestående av ett antal biträdande förskolechefer, pedagogisk utvecklare/pedagogista samt administratör. Det utformades även en tydligare struktur med utvecklingsgrupper och ett uppdrag som utvecklingsgruppsledare på varje förskola.

2015 beslutade dåvarande chef för kommunal förskola att sex av Uppsalas kommunala förskolor skulle medverka i FoU-programmet "Undervisning i förskolan", Undif. Beslutet hade sin grund i de nya krav som tydliggjordes i skollagen (2010:800). Krav som innebär att förskolan nu omfattas av begreppen utbildning och undervisning och att dessa ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet (1 kap 5§ 2010:800).

Tanken var att medverka i programmet skulle bidra till att problematisera och förstå hur man kan definiera undervisning i förskolan på flera olika sätt. Vad innebär det att vara lärare i förskolan och vad karaktäriserar undervisning i förskolan? Att delta i Undif skulle öka kompetensen och skapa förutsättningar för utveckling på alla nivåer samt bidra till en likvärdig förskola. Ambitionen var att förskolans utvecklingsorganisation skulle användas som resurs i spridningsarbetet. Avsikten var också att FoU-programmet skulle fungera som ett tillägg i redan pågående utvecklingsarbete och ge stöd i verksamhetens dilemman gällande undervisning i förskolan.

ORGANISATION

Strategin för att skapa förutsättningar för spridning var att formulera mål på huvudmannanivå, informera, tydliggöra roller, ansvar och förväntningar, skapa en stödjande infrastruktur, kompetensutveckling

samt att genomföra en "ingångsmätning" i form av enkät med samtliga i ledningen och alla förskollärare. Följande aktiviteter genomfördes lokalt:

- Deltagandet startades med en lokal "kick-off" där alla förskolechefer och medverkande förskolor deltog.
- En ingångsenkät genomfördes med all ledning och samtliga förskollärare.
- En organisation skapades där varje förskoleområde med medverkande förskola parades ihop med ett förskoleområde där ingen förskola medverkade – ett så kallat "vänområde". Ambitionen var att förskolecheferna i dessa områden skulle ansvara för att involvera, sprida kunskap och information.
- Tydlighet i roller, ansvar och förväntningar skapades i form av förväntansdokument. Dokumentet beskrev den roll och det ansvar man förväntades ta i programmet och rörde bland annat aktivt deltagande, dokumentation och arbete gällande spridning.
- En infrastruktur utformades vilken rymde nätverk med lokal styrgrupp, medverkande förskolechefer och medverkande förskollärare.
- Ett "informationspaket" i form av bildspel och film utformades för att användas på studiedagar i varje område.
- Information gavs till alla medarbetare via nyhetsbrev.
- Information gavs även till förvaltningsledning och kommunens pedagogiska utvecklare.
- Ann-Christine Vallberg Roth, vetenskaplig ledare för programmet, bjöds in för att föreläsa för kommunens samtliga förskollärare (sept. 2016).

FRAMGÅNGAR OCH UTMANINGAR

Under programmets gång har vissa utmaningar framträtt. En har varit att skapa intresse, motivation och engagemang för programmet genom hela styrkedjan och ända fram till varje medarbetare. Uppsala är en stor kommun och utvecklingsarbete tar tid. Uppföljningarna 2016 och 2017 visade att förvaltningsledningens strävan efter att de kunskaper, erfarenheter,

verktyg och modeller som prövades i programmet skulle användas i pågående utvecklingsarbeten inte fick den spridning som förväntats. En möjlig orsak till detta var att utvecklingsarbetet i kommunen sedan 2012 hade fokuserat på att implementera och använda pedagogisk dokumentation och projektorienterat arbetssätt, vilket bygger på undervisning med ”post-ingång”. Genom deltagande i programmet initierades nu ett provande av andra former av undervisningsupplägg, vilket kunde upplevas som en utmaning i relation till det arbete som redan pågick. Detta dilemma framkom bland annat vid nätverk med medverkande förskollärare. Analysen stärktes också av resultatet i Emergas uppföljning 2017 där medverkande fick lyfta fram upplevda utmaningar de ansåg påverkade programmet.

För att öka förståelsen och synliggöra hur programmet kunde bidra valde ledningen strategin att gå ”från spridning till delaktighet”. Mycket av insatserna hade hittills riktats mot att sprida information, tillgängliggöra material och teoriinformera. Slutsatsen var dock att det nu fanns behov av att skapa forum för dialog och kritisk reflektion i högre utsträckning. Ett lokalt spridningsseminarium genomfördes då medverkande förskollärare berättade för samtliga kommunens utvecklingsgruppsledare om programmet och gav praktiska exempel. Processledaren genomförde också ett lokalt utvecklingsseminarium med kommunens pedagogiska utvecklare/pedagoger och icke medverkande förskolechefer. Mycket tid gavs under seminarierna till reflektion, dialog, koppling till praktiken och befintliga verktyg. Programmets innehåll med fokus på vetenskaplig grund och vetenskapligt förhållningssätt utgjorde även temat på kvalitetsdagar med förskolans ledning.

Strategin ledde arbetet framåt. Två av fem vänområdespar har under åren genomfört ett strukturerat samarbete där områdenas utvecklingsgrupper har träffats i nätverk. Medverkande förskollärare har berättat om de olika uppläggen och icke-medverkande förskollärare har provat att genomföra uppläggen för att sedan mötas igen och samvärdera. Denna arbetsform har beskrivits som positiv. Det krävs dock en förståelse för att utvecklingsarbete tar tid och att de som medverkar behöver ges förutsättningar att skapa egen förståelse innan de förväntas kunna förmedla det vidare till kollegor.

En annan utmaning genom åren har varit den omorganisation som genomfördes hösten 2016. Förskolan gick då från 13 till 11 områden. Under programmets gång har även byte av verksamhetschef samt processledare skett.

LÄRDOMAR OCH UTVECKLING

I analysen av den ingångsenkät som genomfördes med samtliga förskollärare vid starten 2016 utkristalliserades bilden av en utbildning där begreppen

lärande och undervisning i hög utsträckning gjordes synonyma med varandra. I beskrivningarna gick också att spåra en idé om att undervisning i förskolan kännetecknas av att följa barns nyfikenhet, intressen och frågor. Det framträdde också att det fanns ett visst avståndstagande gällande användningen av begreppet undervisning i förskolan.

Vid en jämförande analys av förskolans kvalitetsrapporter 2016-2018 ser vi vissa tecken på att en förändring skett. Då framträder en viss förskjutning från att betona en undervisning som vägleds av barns nyfikenhet, intressen och frågor till att också lyfta fram undervisning som en målstyrd process som kan ta sin utgångspunkt i barns intressen, behov och åsikter men ledas av en förskollärare med riktning mot ett mål.

EFFEKTER OCH TECKEN

Tydligast tecken på utveckling kan vi se hos de förskollärare och på de förskolor som medverkat direkt i programmet. I uppföljning med medverkande förskollärare i november 2018 genomfördes individuell reflektion utifrån bland annat frågeställningen *hur har medverkan i programmet påverkat hur jag uppfattar mig själv i min lärarroll och yrkesidentitet?* I reflektionerna framkommer att innebörden av undervisningsbegreppet blivit tydligare, till exempel skriver en förskollärare ”från oron att använda begreppet undervisning och likställas med skolans definition till att med självklarhet tordas användas begreppet” och en annan skriver ”stärkt yrkesidentitet, tryggare i mitt uppdrag och en tydligare skillnad när det gäller begreppen undervisning och lärande”.

Sammantaget är bedömningen att medverkan i programmet, tillsammans med andra insatser, har bidragit till en ökad kompetens och medvetenhet gällande vetenskapliga grunder och hur dess grundläggande antaganden påverkar undervisningens riktning och genomförande. Det har också lett till en ökad medvetenhet om innebörden av ett vetenskapligt förhållningssätt och vikten av samplanering och samvärdering, där tecken på barns lärande och utveckling utgör en del då undervisningens utfall ska analyseras.

DET FORTSATTAR ARBETET

Utvecklingsarbetet kommer att fortgå och ”undervisning i förskolan” är antaget inom kommunens förskolor som ett gemensamt strategiskt utvecklingsområde fram till år 2023. Långsiktighet och varaktighet ses som en förutsättning för delaktighet och ett hållbart utvecklingsarbete.

Författare: *Emma Dahlström*, processledare

UNDERVISNINGSBEGREPPET – FRÅN INVECKLAT TILL UTVECKLAT

Vaxholms kommun

BAKGRUND

I Vaxholms stad finns ett starkt engagemang för utvecklingsarbete. Tiden innan stadens förskolor gick med i Ifous FoU-program *Undervisning i förskolan* fanns en gemensam vilja hos förskolechefer och huvudman att göra undervisning i förskolan till en övergripande angelägenhet för de kommunala förskolorna. Förvaltningen och förskolecheferna såg att ett utvecklingsarbete kring detta område kunde agera motor och stärka samsyn samt skapa likvärdighet mellan stadens förskoleområden. Ett tidigare deltagande i forskningssamarbete med Stockholms universitet hade också skapat nyfikenhet samt en önskan om att utveckla förskolans utbildning samt undervisning beträffande vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.

Vaxholm är en liten kommun med ca 12 000 invånare. Staden har sju förskolor som är indelade i tre förskoleområden. Varje område leds av en förskolechef. Kommunens storlek möjliggör ett nära samarbete med utbildningschef och förvaltning vilket ger korta beslutsvägar och stora möjligheter att påverka utvecklingsarbetet. Det har varit en god förutsättning och drivkraft under deltagande i Ifous forskningsprogram.

ORGANISATION

Inledningsvis deltog en förskollärare per förskola, stadens tre förskolechefer, förvaltningens utvecklingsledare samt utbildningschef i programmet. Förskolecheferna valde att fördela en förskollärarplats per förskola för att möjliggöra spridning och förankring på alla enheter. Utvecklingsledaren fick funktionen som processledare och lade upp struktur för organisation och möten tillsammans med förskolecheferna.

Under programmets sista år adderades ytterligare två deltagare som i sina respektive områden innehar

rollen som utvecklingspedagoger. Utvecklingsledaren avslutade samtidigt sin tjänst i Vaxholm och ett delat processledarskap tog vid, där den nya utvecklingsledaren och en av förskolecheferna tog sin anordningen. Det delade processledarskapet gav möjlighet till ett nytt givande samarbete samt en starkare förankring i förskolechefgruppen.

För att möjliggöra samarbete för den deltagande gruppen under programmet planerade processledaren in träffar minst sex gånger per år, före och efter programmets seminarier. Ett redan existerande nätverk för förskollärares pedagogiska läroprocesser användes, men tiden för gruppen utökades och fokus lades på deltagandet i forskningsprogrammet. Utöver nätverken träffades förskollärarna i sina respektive områden för samplanering och sambesökning.

FRAMGÅNGAR OCH UTMANINGAR

Eftersom Undervisning i förskolan har varit ett av förskolornas utvecklingsområden de senaste tre åren, har mål definierats i vår gemensamma verksamhetsplan med insatser för utveckling på både barnskötar- och förskollärarnivå. För att kvalitets-säkra processen vid förändring har målen för programmet följts upp vilket lett till löpande utveckling. Att vi vågat förändra i struktur och organisation efterhand då vi sett att det kunnat bidra till god utveckling har därmed varit en viktig framgångsfaktor.

Ytterligare en framgångsfaktor har varit att vi engagerade förskollärare som visat stor entusiasm för innehållet i programmet och givits möjlighet att delta i nätverk för reflektion och erfarenhetsutbyte. Förskolecheferna har också arbetat för att ge förskollärarna verktyg att utföra planerade undervisningsupplägg, med utökad planeringstid, möjlighet att arbeta med en liten grupp barn samt tid för sambesökning och utvärdering. Tidsaspekten har dock varit en utmaning, särskilt i perioder av hög

sjukfrånvaro. Sammantaget tror vi dock att de goda förutsättningarna för deltagandet har bidragit till att vi behållit alla deltagare under de tre år vi deltagit.

Då vår utvecklingsledare avslutade sin anställning och vi därmed också behövde tillsätta en ny processledare ersattes denne med hjälp av personer i befintlig organisation. Det var ett bra sätt att hantera det hela. Vi förlorade inte fart genom att introducera en ny person och arbetet kunde fortskrida som planerat.

Beträffande spridning av programmets innehåll, till de som ej deltagit, arbetade vi initialt olika i våra förskoleområden, för att under det sista året istället arbeta mer lika – med gott resultat då delaktigheten blev större och likvärdigheten stärktes. Modellen för spridningsarbetet har därmed vuxit fram under arbetets gång. Förskolechefer och processledare tog möjligheterna till spridning för givet på grund av att Vaxholm är en liten kommun. Under programmets gång såg vi att organisationen av utvecklingsarbetet på alla förskolor och avdelningar behövde tydligare ramar, vilket vi åtgärdade. Under det sista året har därmed utvecklingsarbetet nått alla, med exempelvis gemensamma föreläsningar och teman på nätverksträffarna.

Inför arbetet med programmet identifierades en risk i att de förskollärare som inte deltog skulle känna utanförskap – ett tydligt spridningsarbete skapar en högre grad av delaktighet. Om vi hade haft möjlighet att delta med två förskollärare per förskola hade det varit fördelaktigt för spridning och gemensam förståelse. En utmaning har varit att ett stort ansvar vilat på en förskollärare per förskola.

LÄRDOMAR OCH UTVECKLING

Delaktighet och involvering av alla medarbetare är grunden för gemensam förståelse. Att förskolecheferna samarbetar och organiserar för utvecklingsinsatser utifrån prioriterade övergripande mål för stadens förskolor, skapar tydlig riktning och synlig utveckling. Ledningsgrupp för förskolan kommer att utveckla detta arbete ytterligare samt arbeta med få mål över lång tid för hållbart och genomgripande kvalitetsarbete. Stadens nätverk för barnskötare och förskollärare kommer även fortsatt att vara viktiga faktorer i vår utvecklingsorganisation.

För att förskolan ska kunna fullgöra sitt uppdrag utifrån gällande och kommande styrdokument har vi under programmets gång reflekterat över att förskollärarnas förutsättningar gällande planering, uppföljning och utvärdering behöver ses över. Trots god vilja hos både förskollärare och ledning så har extra resurser behövt tillföras för genomförande. En fråga vi kommer att arbeta vidare med är hur vi kan utveckla arbetssätt och organisatoriska förutsättningar för förskollärarens planering och utvärdering av undervisning.

Förskollärarnas ansvar och engagemang har lett till goda förutsättningar för barnen att få tillgång till hög undervisningskvalitet. Genom filmmaterial och dokumentation samt vid tillfällen med reflektion över den genomförda undervisningen har förskollärarna synliggjort barnens lärande.

EFFEKTER OCH TECKEN

Stadens förskollärare identifierar sig idag som lärare i förskolan. Begreppet undervisning används av alla medarbetare och en gemensam förståelse för dess innebörd samt relationen till lärande finns i hela organisationen. Vad undervisning kan vara är något alla tryggt kan beskriva. Både barnskötare och förskollärare har funnit sig tillrätta i den egna rollen i relation till ansvar och befogenheter. Alla är överens om vad undervisning i förskolan kan vara och olika teoretiska ingångar diskuteras nyfiket i våra nätverk även om man tycker det är svårt. Våra förskollärare arbetar nu med att hitta former och struktur för planering, dokumentation och utvärdering både enskilt och gemensamt med andra förskollärare. Undervisningens innehåll och ämnesdidaktiska perspektiv benämns och ett prövande samt övande pågår. Diskussionen om vad ett vetenskapligt förhållningssätt är pågår och kommer att fortsätta.

Förståelsen av möjligheterna att som pedagog göra skillnad för barnen genom val av olika teoretiska ingångar och undervisningsupplägg är gryende. Detta är något som kommer att utvecklas och erövrats vidare framöver. Här behöver vi fortsätta diskussionerna och det nyfikna prövandet.

Gemensamma satsningar och få fokusområden har en mycket positiv påverkan på möjligheten till att det sker utveckling. Vi har utvecklat en gemensam övertygelse om detta under programmets gång som vi kommer att ha stor glädje av framöver. Förskolans utvecklingsarbete och frågor som berör kvalitet och verksamhetsinnehåll har fått större utrymme i möten på alla nivåer.

DET FORTSATTAR ARBETET FRAMÅT

Vaxholm kommer att arbeta vidare med frågeställningar som berör förskolans undervisningsuppdrag. Detta med utgångspunkter som: vad en förskollärare bör kunna, vad det innebär att undervisningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet, hur definierar vi i Vaxholm resultat i förskolan och hur ser vår målbild ut gällande arbetet med undervisning i förskolan och dess utgångspunkt i vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet?

Våra erfarenheter har vi med oss. Vikten av att "hålla i och hålla ut". Tydlighet gällande målbild och hur utvärdering ska gå till. Tydlighet gällande

ansvar och befogenheter samt var sammanhangen planeras, följer upp och utvärderas. Också vikten av att analysera var vi befinner oss i förhållande till våra mål utifrån vetenskaplig grund. En väl genomlyst och bearbetad utvecklingsorganisation samt mötesstruktur behövs för att förskolans läroprocesser och utvecklingsarbete ska ha en stark position i kommunens utbildningsorganisation.

Författare: *Katarina Wedin* och *Myrna Selenius*,
båda processledare

ALLA FÖRSKOLOR MOT SAMMA MÅL

Åstorps kommun

INGÅNGSVÄRDE (SYFTE)

I Åstorps kommun bor ca 16 000 invånare. Av dessa är det 1077 barn som är i åldern 1-5 år och just nu är 987 barn inskrivna i våra förskolor. Det betyder att 92 procent av barnen är inskrivna i vår egen kommuns förskoleverksamhet. Förskolorna är 18 till antalet och alla enheter har en deltagande förskollärare involverad i programmet. För oss var det viktigt att varje förskola var representerad med en deltagare. Syftet med detta var att ha en förskollärare som fick djupare kunskaper och erfarenheter. Förvaltningen ansåg att detta skulle underlätta spridningen av de kunskaper, metoder och forskningsresultat som deltagarna under programmet tagit del av.

Erfarenheter av deltagande i tidigare utvecklingsprogram visar på att tre år är en lagom tidsperiod för ett framgångsrikt resultat. Det är också viktigt för deltagarna att förstå att deras lärande inte kommer direkt utan byggs upp under en långsiktig process. Det är viktigt att hålla i och hålla ut när intensiteten under resans gång ibland dalar.

ORGANISATION

I kommunen finns tre stora förskoleområden, vilka vi benämner Öst, Väst och Centrum. Varje område har två biträdande förskolechefer. Varje chef har personalansvar för ca 35 medarbetare. Inom ramen för utvecklingsprogrammet önskade cheferna att få vara ansvariga för att leda och driva implementeringsarbetet inom varje förskole-område. Förvaltningsledning och processledare skulle fungera som den sammanhållande länken för helheten.

För att få en optimal struktur på arbetet genomfördes en årsplanering för arbetet med avstämningar både innan och efter varje utvecklings-seminarium, där alla deltagande förskollärare och chefer var på plats.

Under programtiden provades olika alternativ för att sprida erfarenheter och kunskaperna till övrig personal med olika framgång.

Följande erfarenheter gjorde vi:

- Vi samlade all personal för att gemensamt ta del av de filmer som spelats in av forskarna för

att visa på de olika metoder som vi ska arbeta med. Denna metod fungerade mindre bra då kollegiala samtal var svåra att genomföra och att det var svårt att nå fram med budskapet i så stor grupp (180 personal).

- Vid två tillfällen genomfördes utvecklingsveckor med all personal, då två förskollärare inom programmet handledde sina kollegor. Strukturen för arbetet var att genomföra nio workshops per vecka med 20 deltagare vid varje tillfälle. Detta upplägg fungerade väldigt bra då personalen fick praktiskt erfa och testa olika metoder som de sedan kunde omsätta i sin egen praktik. Personalen var mycket positiv till denna form av kompetensutveckling.
- Chefer och deltagande förskollärare i programmet har initierat kollegiala samtal bland personalen ute i verksamheten. Enligt utvecklingsstrategen inom förskolan har dessa samtal medfört att analyserna av pågående arbete och utvecklingsprocesser har blivit tydligare.

FRAMGÅNGAR OCH UTMANINGAR - LÄRDOMAR OCH UTVECKLING

Utvecklingsprogrammet har ökat medvetenheten om undervisningsbegreppet och vad som skiljer undervisning från utbildning och lärande. Förskollärarna har fördjupat sina kunskaper om de olika teoretiska perspektiven, som vi har testat. Detta har gjort att vår utbildning idag vilar mer på vetenskaplig grund, vilket är en klar kvalitetshöjning. Även våra barnskötare har ökat sin kompetens kring förskolans uppdrag. Samplanering och sambedömning är idag flitigt använda verktyg som bidrar till flerstämmig undervisning, ökar kvaliteten i förskolan och synliggör barnens möjlighet till lärande. Detta syns tydligt i det systematiska kvalitetsarbetet där personalens dokumenterade reflektioner och analyser i dag håller en högre kvalitet. Cheferna har blivit mer medvetna om det systematiska kvalitetsarbetet, rollfördelningar inom arbetslaget, organisationsstrukturer och teoretiska begrepp.

En sidoframgång är att tillsättning av vakanta

förskollärartjänster har underlättats. Detta genom deltagandet i FoU programmet som gett en kunskapsutveckling bland personalen, ett tydligare förhållningssätt gentemot forskningen och en styrka i undervisningen, vilket gör att kommunen blivit attraktivare.

Den stora utmaningen har varit att få med oss all personal i arbetet, få all personal att känna delaktighet och engagemang. Genomförandet har ställt höga krav på deltagarna och det har varit svårt att organisera arbetet för att nå maximal effekt. En stor utmaning var den initiala dialogen kring personalens olika yrkesroller. En annan utmaning har varit personalomsättningen och utbyte av deltagare i programmet.

Både när det gäller framgångar och utmaningar har det varit viktigt att ha en plan för implementeringen och en tydlig organisationsstruktur för arbetet.

EFFEKTER OCH TECKEN

Chefer i förskolan kan se ett förändrat och fördjupat kunnande. I dag förstår personalen betydelsen av begreppet undervisning och kunskapen om undervisningens effekter har ökat. Personalen har fått en större medvetenhet kring vad undervisning i förskolan kan innebära och har fått en verktygslåda med olika metoder att använda i arbetet. Koppling till forskning och beprövad erfarenhet är tydligare och ökar kvaliteten i det dagliga arbetet. I det systematiska kvalitetsarbetet ser vi i analyserna att utvecklingsprogrammet har gett skillnad i form av en ökad kompetens inom de olika teoretiska perspektiven. Medvetenheten kring hur man som förskollärare är med och stöttar och utmanar barnen i undervisningen har också ökat. Det finns en medvetenhet idag om vad undervisning handlar om och vi vågar använda begrepp som förbedömning och efterbedömning i det professionella språket. I det systematiska kvalitetsarbetet kan vi se att förskollärares och barnskötares förhållningssätt och deras sätt att ställa frågor och stötta barnen ökar barnens möjlighet till lärande. Genom att förskollärare har blivit mer medvetna i sitt arbete med barnen och i sitt arbete med planering, dokumentation och reflektion ökar barnens möjlighet till ett förändrat kunnande.

Våra deltagare har fått kollegor runt om i Sverige att dela sina tankar med och de didaktiska frågorna har kommit i fokus.

DET FORTSATTAR BETET

Utifrån ett organisatoriskt perspektiv behöver vi föra dialog kring hur vi skapar optimala förutsättningar för undervisning i förskolan. Det gäller bland annat att ha funktionella lokaler med goda och utmanande lärmiljöer, skapa nya strukturer och tid för planering, reflektion, dialog och analys. Förskollärare och chefer kommer att behöva prata framöver kring barnets medvetenhet om sitt lärande och hur vi dokumenterar barns förändrade kunnande. Vi behöver också titta mer på undervisning i omsorgssituationer och organisera för detta. Vi kommer också att behöva jobba vidare med personalens olika roller och deras rollbeskrivningar.

Nu när FoU-programmet är slut är detta inte ett slut utan det är början på en ny resa, dock utan externa reseledare. Vi tar ut en egen färdriktning, vi ritar vår egen karta och allt arbete kommer att underlättas och förstärkas av det nya navigations-systemet "Läroplan för förskolan".

Författare: *Annika Hoppe*, styrgruppsledamot, och *Anita Sjöberg*, processledare

FRÅN MOTVIND TILL MEDVIND

Österåkers kommun

BAKGRUND

Huvudmannens sammanfattande analys av det systematiska kvalitetsarbetet för läsåret 2014/2015 visade att de kommunala förskolorna i Österåkers kommun behövde utveckla förskollärares ledarskap och synen på uppdraget. Det finns arton kommunala förskolor och varje förskolechef ansvarar i snitt för nio avdelningar fördelat på två förskolor. Ovanstående analys var ingången till vårt deltagande och vi valde att delta brett. Varje förskolechef deltar med ett team bestående av tre till sex förskollärare.

Huvudmannskapet består av två verksamhetschefer som tillämpar ett delat ledarskap med gemensamt ansvar för all utbildning i kommunal regi från förskola till vuxenutbildning.

Vi identifierade värden som var viktiga för vårt deltagande. Vi gör det här tillsammans och det är vårt program, allas angelägenhet. Vi ska säkerställa att programmet inte är personberoende att det finns många motorer som driver. Förskolechefer och processledaren håller ihop det, håller bort annat, håller i och håller fast. Vi tar alla tillfällen i akt att berätta om programmet för politiker och övriga i kommunen och uttalar att teamen är viktiga ambassadörer för detta. Vi har även informerat på fackligt samverkansmöte. Programmet och deltagandet skulle vara väl förankrat på förvaltningsnivå.

ORGANISATION

Styrgruppen består av en representant från varje deltagande kommun, deltagare från Ifous och Malmö universitet. Österåkers representant är ordförande i styrgruppen och en av de två verksamhetscheferna för utbildning i Österåkers kommun.

Den andra verksamhetschefen är processledare i programmet. Förskolecheferna driver processen på respektive förskola och samverkar för att utveckla undervisningen, genomföra uppgifter och leda diskussioner.

Förskolechefer, processledare och styrgruppsmedlem träffas i programmöten cirka sex gånger per termin. På dessa möten förs minnesanteckningar av processledaren. Initialt upprättades ett dokument

som reglerade deltagandet och hur förändringar under programmets gång skulle hanteras. Där ingick hur programmet skulle finansieras och hur vi skulle hantera om deltagare på olika befattningar slutar. Vi formulerade också förväntningarna på hur samverkan mellan förskolechefer och processledare skulle genomföras.

- Att diskussionerna hålls levande på våra inplanerade möten.
- Att processledaren håller undan annat under programtiden.
- Att vi prioriterar det här och att vi gör det tillsammans.
- Att processledaren leder våra reflektioner, håller ihop diskussionen.
- Att vi upprättar spelregler i gruppen med förskolechefer.
- Processledaren följer upp att något faktiskt händer utan att bli operativ.
- Förskolecheferna är operativa och leder arbetet ute på förskolorna.
- Förskolecheferna har förväntningar på varandra

Förskolecheferna formulerade hur de skulle åstadkomma kontinuitet:

Att se det som en naturlig del av vårt dagliga arbete och därför skulle det ligga som en punkt på olika möten minst en gång i månaden och befintliga mötesstrukturer användas för att involvera övrig personal. Reflektionsdokumentet används som diskussionsunderlag.

Förskolecheferna skulle vara aktiva och förberedda på regelbundna mötena med processledare och styrgruppsmedlem. På dessa möten gjordes avstämningar och gavs stöd och hjälp samt ledning i processer runt undervisningen och ledarskap.

Funderingar fanns på att eventuellt planera in möten för samtliga programdeltagare.

Beskrivning av spridningstanken: Teamen sprider på sina förskolor, alla förskolor har teamrepresentanter.

Ett ständigt inslag med information på APT och i utvecklingsgrupper.

Förskollärarna får sprida till kollegor på avdelningsmöten och på reflektionsmöten.

Studiedagar och utbildningsdagar kan ha innehåll från programmet.

Varje förskolechef arrangerar sin egen modell för spridning utifrån enhetens kontext.

Varje förskolechef bestämmer hur övriga förskollärare och barnskötare involveras. Det egna teamet kan vara rådgivande

FRAMGÅNGAR

Att ha systematik i mötesstrukturer och dokumentation har visat sig vara en förutsättning för att reflektion och planering av undervisning ska kunna genomföras.

- Att använda dokumenten för samplanering och samutvärdering.
- Att använda de didaktiska frågorna.
- Att se undervisningen som en del av ordinarie verksamhet.
- Att prova olika undervisningsupplägg vilket synliggjort hur olika man ser på begreppet undervisning.
- Att förskolecheferna har gemensamma kommunövergripande möten där de kontinuerligt har arbetat och behandlat undervisning i språk och agerande i relation till forskning, begrepp och styrdokument.
- Att över tid gemensamt undersöka vad undervisning och utbildning kan vara utan att utgå från en styrd mall.
- Att alla kommunala förskolor är med skapar styrka i vår organisation.
- Att ompröva och pröva sitt ledarskap i ett större forum än Österåkers kommun har vidgat perspektiven för både förskollärare och förskolechefer.

UTMANINGAR

- Att få till mötesstruktur som accepteras även av de som inte deltar på dessa möten.
- Att skapa delaktighet med de som inte deltar i själva programmet.
- Att vissa metoder/teorier vi provat upplevts väl styrda.
- Att förtydliga begreppet undervisning i förskolan, att hitta en gemensam syn på begreppet och omsätta det i praktiken.
- Att undervisning inte definieras i den reviderade läroplanen lämnar öppet för egna tolkningar.
- Att den reviderade läroplanen förtydligar att undervisning ska bedrivas men inte hur.
- Att det bland personalen finns varierande kunskap och förståelsen för sitt arbete.

- Att leda förskollärare med olika datum på sina utbildningar.
- Att det finns invanda mönster och ”förgivetaganden” i verksamheterna.

Vi har arbetat med dessa utmaningar genom att verka för en utvecklingskultur som inte har färdiga svar eller rätt svar. Där vi vågar vara i en process av ”icke-vetande” och tillsammans försöka förstå och tolka. Den kulturen ser vi som gynnsam för framtida utveckling.

LÄRDOMAR OCH UTVECKLING

- Att vi arbetar med processer och därför inte blir klara.
- Att roller för förskollärare och barnskötare blivit tydliga.
- Att genomföra fler cykler av ett undervisningsupplägg gör att vi kan säkerställa vilka kunskaper, färdigheter och förmågor barnen har utvecklat.
- Att samplanering, samundervisning, sambedomning och reflektion synliggör lärprocesser samt vårt eget lärande och utveckling av verksamheten.
- Att för att kunna lära och utvecklas behöver vi ställa kritiska frågor till varandra, till oss själva och gentemot forskningen.
- Att kopplingen mellan teori och praktik ger perspektiv och bekräftelse.
- Att förskolechefen genom att leda möten och genomföra observationer får syn på vilka pedagoger som är med i teorin men inte i praktiken och vice versa.
- Att ett gemensamt fokus har givit förskolecheferna en kompass i deras ledarskap.
- Att det bara är vi själva som kan svara på frågor runt vad deltagandet ger i framtiden och hur vi ska fortsätta arbetet.

EFFEKTER OCH TECKEN

- Att förskolans uppdrag att undervisa kommuniceras i hela organisationen vilket tillsammans med den reviderade läroplanen påverkar definitionen av förskola.
- Att det har blivit en tydlig ansvarsfördelning mellan förskollärare och barnskötare.
- Att förskollärare kan formulera vad förskolans uppdrag går ut på.
- Att implementeringen av den nya läroplanen gynnas av att förhållandet till begreppen undervisning och utbildning förändrats.
- Att det är lättare för förskollärare att använda begreppen kring undervisning och utbildning än det är för barnskötare.

- Att vi ser ett tydligare, stärkt ledarskap hos förskollärarna.
- Att det finns ett gemensamt språk för förskollärare och en medvetenhet kring läroplanen, skollagen och vetenskaplig forskning – kopplat till praktiken.
- Att efter undervisning har barnen tagit med sig nya kunskaper och fortsätter utforska dem i leken.
- Att medvetenheten ökat runt när barnen lär sig och hur man utmanar och förhåller sig till barnens olika förutsättningar.

DET FORTSATTA ARBETET

Vi tänker att det är nu det börjar. Vi har genom programmets teoriinformation, praktiska genomföranden och både kommunblandade och kom-mungemensamma diskussioner fått med oss både ett vetenskapligt förhållningssätt, ökat kunnande, redskap och perspektiv. Dessa ska vi nu fortsätta att utforska, omsätta, pröva och ompröva i verksamheten. Det är alltså nu det börjar! Eller fortsätter beroende på hur man ser det.

Författare är processledare Ann Bisenius, texten har kommit till genom att deltagande förskollärare och förskolechefer haft möjlighet att komma med inlägg och ha synpunkter på utkastet.

Författare: *Ann Bisenius*, processledare

5. ATT SYNA DEN EGNA PRAKTIKEN

Professionens perspektiv

Som en del av FoU-programmet *Undervisning i förskolan* uppmuntrades de medverkande att dokumentera och sprida sina arbeten genom att skriva så kallade utvecklingsartiklar som publiceras på Skolportens och Ifous hemsidor.

Under 2018 producerades nio artiklar av sammanlagt 15 författare. Till stöd för arbetet med artiklarna anordnade Ifous en webinarier serie där skribenterna fick stöd i vetenskapligt skrivande. Webinarier serien bestod av fem interaktiva webinarier, samt individuell handledning på distans där emellan. Till sitt stöd hade skribenterna även Skolportens dokument med författaranvisningar och skrivregler som finns för artikelserien *Leda & Lära*. Artiklarna granskades sedan av forskare från Skolportens granskningsgrupp.⁸ En listning av artiklarna finns i Bilaga 2.

Syftet med artiklarna är att ge möjlighet för deltagarna att dokumentera och sprida ett kvalificerat utvecklingsarbete. I författaranvisningarna betonas att artiklarna ska hålla en hög kvalitet samt att de ska karaktäriseras av ett vetenskapligt förhållningssätt. Artiklarna följer i stora drag dispositionen för vetenskapliga artiklar, men kraven på artiklarna skiljer sig från de krav som ställs på artiklar som publiceras i refereegranskade vetenskapliga tidskrifter.

Samtliga artiklar har en inriktning på olika aspekter av undervisning i förskolan. I några av artiklarna lyfts särskilt förskollärarnas och pedagogernas roll för undervisningen fram.

Bjervner och Sörell beskriver en studie som tar sin utgångspunkt i ett identifierat behov av att utveckla förskolans lärmiljöer utomhus. Författarna fokuserar på hur en rikare utemiljö påverkar förskolebarnens lek samt pedagogrollen. Genom ett aktivt förändringsarbete där både barn och pedagoger involverades skapades fler mötesplatser på gården, och gården omorganiserades till två åldershomogena gårdar. Resultaten av studien visar att barnens lek har utvecklats och att pedagogerna känner sig mer närvarande i arbetet efter förändringarna. Att peda-

gogerna har blivit mer närvarande i arbetet innebär att de kan stödja och utveckla barnens lek på ett annat sätt en tidigare. Även Åkerberg och Gustavsson lyfter pedagogernas roll för barns lärande utomhus. Genom att genomföra observationer av verksamheten på förskolans gård samt en enkätundersökning med personalen, framkom ett behov av att diskutera innebörden av begreppet *närvarande pedagog*. Inför diskussionerna lästes en gemensam artikel som samtalen kunde utgå ifrån. Utifrån resultatet av diskussionerna utformades bland annat ett uteschema med en tydlig struktur. Nya observationer och ytterligare en enkätundersökning visar att diskussionerna och arbetet efter uteschemat har resulterat i att pedagogerna har blivit mer aktiva och delaktiga i barnens aktiviteter på gården.

I en annan artikel belyser Monie och Stureson hur förskollärare genom olika didaktiska val i relation till barns lek kan stödja vissa handlingar och rikta barnens uppmärksamhet åt ett visst håll i en undervisningssituation. Författarna utgår från ett pragmatiskt perspektiv på undervisning och lärande och studerar olika principer för undervisning utifrån begreppen *faktabaserad*, *normerande* och *pluralistisk* undervisningsprincip. Vidare studeras vilka riktningsgivare som används i verksamheten utifrån begreppen *bekräftande*, *instruerande* och *omorienterande* riktningsgivare. Resultaten visar att förskolebarnens möjligheter att reflektera och handla kritiskt påverkas av vilken riktningsgivare som används av pedagogerna. Resultaten visar också att förskollärares användning av en pluralistisk undervisningsprincip och omorienterande riktningsgivare kan fungera främjande för barnens lek.

Frangini och Holmberg beskriver i sin artikel en studie som handlar om hur målstyrd undervisning i förskolan kan gynna tidig läsinlärning. Författarna har vid flera tillfällen per vecka arbetat med strukturerade undervisningssituationer i språklig och fonologisk medvetenhet med barn i åldrarna 5–6 år. Resultaten visar att flera barn har lärt sig läsa och

⁸ Granskning av artiklar i *Leda & Lära* görs i syfte att ge författaren återkoppling utifrån tre principer: relevans, läsbarhet och systematik. Läs mer om artikelserien och granskningskriterierna här: <https://www.skolporten.se/forskning/skolutveckling/skolportens-utvecklingsartiklar/>

förbättrat sitt uttal efter deltagande i undervisningen. Frangini och Holmberg har även undersökt hur yrkesverksamma inom förskolan och skolan ser på hur målstyrd undervisning kan användas i förskolan. En slutsats är att begreppet undervisning tolkas på olika sätt och författarna menar att ett förtydligande av innebörden av begreppet behövs.

Olika forskningsmetoder har använts i de studier som har genomförts. Ahlqvist Johansson, Eklund och Ranbäck har genomfört en Lesson study som har fokuserat på att utforska metoden för sokratiska boksamtal i förskolan. I studien, som har genomförts med barn i åldern ett till sex år, har faktorer som kan vara gynnsamma för att öka kvalitén på boksamtal studerats, samt hur barnen kan stödjas i samtalen. Resultaten visar att faktorer såsom miljön där samtalen genomförs, och ett begränsat antal barn i grupperna, påverkar samtalens kvalitet. Vidare visar resultaten att den struktur som kännetecknar de sokratiska samtalen samt arbete med bildstöd, kan vara gynnsamt för en ökad kvalitet på samtalen.

Henriksson har genomfört en studie som handlar om hur bildprojicering kan användas som verktyg i förskolans undervisning. I studien utgår författaren från en integrering av två områden som är aktuella inom förskolan – undervisning och digitalisering. Utgångspunkten är ett identifierat behov av att utveckla förskolans arbete med temagrupper, samt pedagogernas reflektioner över hur förskolans arbete med bildprojiceringar kan genomföras på ett mer medvetet sätt. Genom att prova ett arbetssätt där bilder från föregående temagruppstillfälle projiceras, samtidigt som ett samtal fördes om bilderna, framkom flera möjligheter med arbetssättet. Pedagogerna upplevde bland annat att det blev lättare att skapa en röd tråd i undervisningen samt att ta utgångspunkt i barnens tidigare erfarenheter och intressen. Även utmaningar identifierades, såsom problem att få tekniken att fungera samt att användningen av bildprojicering kräver en teknisk kompetens hos pedagogerna.

Romlin beskriver i sin artikel hur förskolan i ett

projektarbete med barnen har provat ett arbetssätt med utgångspunkt i ett Socio-Emotionellt Materiellt Lärande (Semla). I artikeln beskrivs hur ett Semla-upplägg kan organiseras i undervisningen samt vilka uttryck för barns lärande och utveckling som blir synliga i arbetet. Resultaten visar bland annat att arbetssättet leder till ett stort engagemang hos barnen samt att barnens förmåga att samarbeta, reflektera och inspirera varandra blir synliga i arbetet. I slutet av artikeln beskriver författaren förskolans erfarenheter av att arbeta med ett Semla-upplägg och betonar att tid för reflektion, planering och förberedelse behövs vid ett sådant upplägg.

Artikeln av Wiberg tar upp hur förskolan har arbetat med att utveckla verksamhetens barnråd. Förskolan upplevde att det fanns ett glapp mellan innehållet i barnrådsmötena och innehållets omsättning i praktiken. För att utveckla arbetet med barnråden har förskolan arbetat med att formulera om de frågor som tas upp vid mötena. Förskolan har också provat att ha barnrådsmöten oftare och även att ha mindre barnrådsmöten som förberedelse inför de stora mötena. Resultaten av studien visar att arbetet med små barnrådsmöten skapar talutrymme för barnen samt att tätare träffar med barnrådet är positivt för att skapa kontinuitet i arbetet. Studien visar också att det är viktigt att som samtalsledare vara intresserad och ställa följdfrågor vid barnrådsmötena.

Slutligen beskrivs ett arbete om måltidspedagogik och Saperemetoden i artikeln av Karlsson. I studien undersöks om barns ordförråd och ordförståelse ökar genom användande av Saperemetoden, vilken beskrivs som en metod för att aktivt lära sig med hjälp av sina sinnen och laborativa övningar. Resultaten av studien visar att barnens ordförståelse och ordförråd växte genom användandet av metoden, samt att de yngre barnen lärde sig ord från de äldre barnen på förskolan.

Författare: *Malin Lavett Lagerström*, handledare för artikelförfattarna

6. UTVÄRDERARNAS SLUTSATSER

Emerga Institute har haft uppdraget att utvärdera Ifous forsknings- och utvecklingsprogram *Undervisning i förskolan* som har pågått mellan år 2016 och 2018. Denna utvärdering har varit en så kallad processutvärdering. Detta innebär att Emerga fortlopande har samlat in och analyserat central information som möjliggjort en kontinuerlig återkoppling till programledningen och programmets styrgrupp. Syftet med processutvärderingen har varit att:

- 1) stödja och styra programmet mot uppställda mål;
- 2) undersöka vilka effekter programmet har haft på förskollärare, förskolan och kommunen som helhet.

Utvärderingens upplägg har varierat i samklang med programmets olika stadier samt i mån av nya behov som uppkommit under programmets gång. Arbetet har rapporterats i tre delrapporter (en för varje år) som har presenterat fördjupade analyser av utvärderingens resultat samt en övergripande kapp med de viktigaste slutsatserna från tre års utvärdering⁹. Utvärderarna har under programmets gång använt sig av både kvantitativa och kvalitativa metoder för datainsamling och analys, till exempel innehållsanalys av styrdokument, webbenkäter, fokusgrupper samt workshops för presentation av resultat. Utvärderarnas målgrupper har varit förskollärare, förskolechefer, processledare och styrgruppsrepresentanter.

Resultatet av den första enkätundersökningen i maj 2016 visade att många deltagare var osäkra på programmets innehåll och upplägg samt vilka förväntningar som fanns på deras medverkan. Majoriteten av förskollärarna upplevde inte att det fördes en aktiv diskussion om vad som kännetecknade undervisning i förskolan och många ansåg att de ännu inte hade börjat diskutera hur de skulle fortsätta att utveckla arbetet hemmavid. Nästan alla respondenter problematiserade kring begreppet undervisning (om det verkligen skulle användas i förskolan) initialt i programmet och det fördes aktiva diskussioner om hur detta uppdrag på bästa sätt kunde införlivas i det dagliga arbetet. Detta kom dock att förändras i takt med att programmet pågick. 2018 var begreppet

undervisning i förskolan ett vedertaget begrepp och det var också klart för deltagarna hur utvecklingsarbetet kan fortsätta att drivas på varje enskild förskola.

TIDIG FÖRÄNDRING

Kommunrepresentanter i programmets styrgrupp hade noterat förändringar bland deltagarna redan innan första fokusgruppen ägde rum i oktober 2016. De upplevde ett skifte i förskollärarnas förhållningsätt till undervisning och vad detta nya förhållningsätt innebar för förskolans uppdrag och verksamhet. Förskolecheferna hade börjat använda sig av läroplanen på ett mer fördjupat sätt, och styrgruppens deltagare ansåg att de genom sitt deltagande i programmet hade börjat arbeta mer medvetet med läroplanen.

Ledordet för styrgruppen blev redan tidigt i programmet att "hålla i och hålla ut". Detta fokus på uthållighet grundade sig i övertygelsen om att ett utvecklingsprogram av denna omfattning och längd kommer att stöta på olika utmaningar, exempelvis omsättning av personal, motivationsbrist, nationella insatser osv. En annan utmaning som lyftes var konsekvenser av de samtal kring undervisning som fördes i verksamheten som utmanade gamla arbetssätt och som påverkade dynamiken i olika arbetsgrupper.

TYDLIG UTVECKLING

Det fanns inga spår av den inledande osäkerheten kring programmet när den årliga enkäten genomfördes i maj 2017. Enkätresultaten visade att programmets struktur och innehåll var tydligt för deltagarna. Deltagarna upplevde att förväntningar som fanns på de var tydliga och uttalade. Deltagarna beskrev hur diskussionen om undervisning hade fördjupats och att fler verksamheter hade haft möjlighet att diskutera fortsatt utvecklingsarbete. Samtidigt visade enkäten att den lokala förankringen fortsatt var en utmaning.

9 Hela den övergripande rapporten från de tre årens utvärdering finns på programmets webbsida <http://www.ifous.se/undervisning-i-forskolan/>

FOU-PROGRAMMETS EFFEKTMÅL

Förskollärarnivå

- Förskollärare identifierar sig som lärare i förskolan och vidareutvecklar sin undervisning i sin lärarroll för att öka barnens lärande
- Ökad kunskap om och tillämpning av medvetna metodiska/didaktiska arbetsätt i (ämnes)undervisningen med syfte att främja varje enskilt barns utveckling.
- Varje barn stimuleras i sitt lärande utifrån sin motivation och förmåga.

Verksamhetsnivå

- Upparbetade samarbetsformer bland pedagoger och arbetslag för att utveckla den pedagogiska verksamheten.
- Hela organisationen arbetar med frågor kring vad som karakteriserar undervisning i förskolan, ökar sin medvetenhet om det (ämnes)didaktiska innehållet och dess uppbygg i denna skolform.

- Ökad kunskap om undervisning och lärande i förskolan genom forskningsinsatser.
- De medverkande har utvecklat ett vetenskapligt förhållningssätt till sin praktik och har utarbetat verktyg för att de kollegiala lärprocesserna ska vara hållbara.

Förvaltnings-/huvudmannanivå

- Ökad förståelse för hur medveten undervisning i förskolan bidrar till verksamhetens kvalitet och gynnar varje enskilt barn.
- Ökade insatser för att stödja och främja förskollärarnas undervisningsuppdrag.
- Ökad medvetenhet om betydelsen av kollegiala lärprocesser för hela verksamhetens utveckling.

Källa: FoU-programplan för *Undervisning i förskolan*

KRITISK REFLEKTION

Vid fokusgruppen med programmets styrgrupp i december 2017 berättade styrgruppsledamöterna från de medverkande kommunerna att förskollärarna nu hade börjat reflektera mer kritiskt kring sin undervisning. De menade också att det fanns ett öppnare klimat som möjliggjorde en sådan reflektion. Förskollärarna i programmet gjorde mer medvetna val av undervisningsmetoder och vågade också granska sig själva och sin undervisning i en större utsträckning än tidigare. Några fokusgruppsdeltagare berättade att de hade lyckats etablera en god organisation för spridning av kunskaper och erfarenheter, medan andra menade att detta var svårare på grund av kommunens storlek. En större kommun och en större organisation innebar också ett större spridningsuppdrag. Styrgruppen återkom till ledordet "hålla i och hålla ut". De hade vid det laget börjat fundera på hur de skulle kunna bevara de lärdomar som deltagandet hade lett till efter programmets slut. Styrgruppen menade att arbetet med att implementera den reviderade läroplanen erbjöd en särskild möjlighet för deltagarna att fortsätta och fördjupa arbetet som utförts inom programmet. De styrgruppsledamöter som hade erfarenheter från tidigare program uttryckte dock en viss oro baserad på det faktum att tidigare FoU-program inte levte kvar efter programtidens slut.

KVARSTÅENDE UTMANINGAR

Både i fokusgruppintervjun med processledarna och i enkätresultaten lyftes frågan om hur programmets goda resultat och undervisningsfrämjande utveckling kommer att kunna tas tillvara i kommunerna efter programmets slut. För flera kommuner återstår fortfarande att sprida kunskap, lärdomar och erfarenheter som även når de som inte har medverkat i programmet. Detta är därmed också det enda verksamhetsspecifika effektmål – "ökad medvetenhet om undervisning och det didaktiska innehållet i hela organisationen" – som inte har uppnåtts till fullo i samtliga verksamheter. Det finns däremot en ny drivkraft för det fortsatta arbetet i och med den förestående implementeringen av den reviderade läroplanen – ett arbete som är högst aktuellt för landets samtliga förskolor. Respondenter såväl på förskolläraryr- som styrnings- och ledningsnivå har nämnt att den utveckling som har skett inom FoU-programmet *Undervisning i förskolan* kommer att vara till stor nytta i detta implementeringsarbete.

Författare: *Lejla Mundzic*, Emerga Institute

7. APPENDIX

BILAGA 1: LISTA ÖVER VETENSKAPLIGA PUBLIKATIONER

VETENSKAPLIGA RAPPORTER INOM FOU-PROGRAMMET

Ann-Christine Vallberg Roth, Ylva Holmberg, Linda Palla, Catrin Stensson, Ingegerd Tallberg Broman, *Undervisning och sambedömning i förskola, Delrapport I*, Malmö universitet, feb 2018. <http://muep.mau.se/handle/2043/24496>

Ann-Christine Vallberg Roth, Ylva Holmberg, Camilla Löf, Linda Palla, Catrin Stensson, *Undervisning och sambedömning i förskola: Förskollärares och chefers skriftliga beskrivningar*, Delrapport II, Malmö universitet, april 2019. <http://hdl.handle.net/2043/28327>

Ann-Christine Vallberg Roth, Ylva Holmberg, Camilla Löf, Linda Palla, Catrin Stensson, *Flerstämmig didaktisk modellering i förskolan – Didaktik i samverkan*, Slutrapport från forskningsdelen av programmet, Malmö universitet, april 2019. <http://muep.mau.se/handle/2043/28448>

VETENSKAPLIGA ARTIKLAR I FOU-PROGRAMMET

Ann-Christine Vallberg Roth, *What may characterise teaching in preschool? The written descriptions of Swedish preschool teachers and managers in 2016*. Scandinavian Journal of Educational Research, juni 2018

Linda Palla, Ann-Christine Vallberg-Roth, *Characteristics of preschool teaching in language, communication and multilingualism: Expressions from ten Swedish municipalities*, Problems of Education in the 21st Century 76 (2), 2018

Ylva Holmberg, Ann-Christine Vallberg-Roth, *Flerstämmig musikundervisning i förskolan*, BARN – forskning om barn og barndom i Norden, 36 (3–4), 2018

ÖVRIGA PUBLIKATIONER FRÅN FORSKARGRUPPEN

Ann-Christine Vallberg Roth och Ingegerd Tallberg Broman, *Undervisning i förskola – med koppling till ett samverkansprojekt*, i *Undervisning i förskolan – en kunskapsöversikt*, Skolverket 2018.

Kommande publikationer listas, allt eftersom de publiceras, på <http://ifous.se>

BILAGA 2: LISTA ÖVER ARTIKLAR SOM FÖRSKOLLÄRARE OCH -CHEFER SKRIVIT INOM FOU-PROGRAMMET

Johanna Bjervner och Sara Sörell, *Rik utemiljö för aktiva barn och pedagoger*, Leda & Lära, jan 2019

Anna Eklund, Åsa Ahlqvist Johansson och Anette Ranbäck, *Sokratiska boksamtal i förskolan: ett sätt att arbeta för demokrati*, Leda & Lära, mars 2019

Erika Frangini och Christina Holmberg, *Med rätt att undervisas. En studie med fokus på den språkliga och fonologiska medvetenheten i förskolan*, Leda & Lära, mars 2019

Annica Gustavsson och Malin Åkerberg, *Närvarande pedagoger vid utevistelse*, publiceras i *Utveckla skolan under VT 2019*

Jenny Henriksson, *Bildprojicering som verktyg i förskolans undervisning – erfarenheter från Sjumilaskogens förskola*. Leda & Lära, april 2019

Ingela Karlsson, *Måltidspedagogik – En väg till språkförståelse och ökat ordförråd*, Leda & Lära, april 2019

Gloria Romlin, *Mina idéer är alltid knasiga: Utveckling av undervisning i förskolan med utgångspunkt i ett Socio-Emotionellt Materiellt Lärande (Semla)*, Leda & Lära, feb 2019

Johanna Stureson och Karin Monie, *Betydelsen av förskollärares riktninggivare i barns lek – En studie om hur förskollärare kan använda en pluralistisk undervisningsprincip kopplat till barns lek*, Leda & Lära, april 2019

Ingrid Wiberg, *Barnrådet som ett forum för barns inflytande i förskola – Ett utvecklingsarbete om hur förskolans barnråd kan få genomslag i praktiken*, Leda & Lära, april 2019

Publicerade artiklar kan laddas ner via FoU-programmets webbsida, <http://www.ifous.se/undervisning-i-forskolan/>

Ifous – Innovation, forskning och utveckling i skola och förskola

Ifous är ett fristående forskningsinstitut som bedriver forsknings- och utvecklingsarbete (FoU) inom skolområdet i samarbete med skolhuvudmän och lärosäten. Verksamheten utgår från medlemmarnas behov och syftar till att bidra till skolutveckling på vetenskaplig grund. I dag har Ifous drygt 140 medlemmar, både kommunala och fristående skolhuvudmän.

Läs mer om vårt arbete på www.ifous.se

ifous

BJUVS
KOMMUN

LANDSKRONA
STAD

LIDINGÖ STAD

STRÄNGNÄS
KOMMUN

SVEDALA KOMMUN

TRELLEBORGS
KOMMUN

VAXHOLMS
STAD

Uppsala
kommun

ÅSTORP

Österåker

MALMÖ
UNIVERSITET